

LA COMPOSICIÓ DE LA NOBLESA MALLORQUINA AL SEGLE XVIII I LA SEVA CONDICIÓ DE GRUP TERRATINENT HEGEMÒNIC

ANTONIA MOREY TOUS

Entre els estudiosos de la societat mallorquina del set-cents, sorgeix sovint el dubte relatiu a l'adscripció de determinades famílies a la noblesa. Aquesta qüestió és difícil de resoldre en molts de casos, perquè no tenim, a diferència d'altres indrets, padrons de nobles pròpiament dits fins al final del segle XVIII. Aquesta mancança obliga l'historiador a haver de servir-se d'altres mitjans. Resulta imprescindible situar en el temps les famílies o els llinatges en qüestió i conèixer les condicions exigides en cada moment per fer part d'aquest grup social. Cal aclarir, entre altres coses, si gaudien de privilegi i si en gaudien per dret hereditari, per exercir determinats càrrecs o ocupacions o per concessió del sobirà.

Al llarg d'aquest article, tractarem sobretot la noblesa mallorquina del segle XVIII i l'evolució que experimentà el concepte d'ençà de l'entronització de la dinastia borbònica. Farem arribar el nostre plantejament fins a la Guerra del Francès, que fou quan, per així dir-ho, els esdeveniments de la Península, units a la necessitat de lluitar contra Napoleó, acceleraren l'inici de les discussions sobre la necessitat d'abolir, no simplement de reformar, les institucions pròpies de l'Antic Règim.

El nostre objectiu és doble: reflexionar sobre l'aplicació de determinades categories¹ (nobles, aristòcrates, *hidalgos*, pagesos benestants,...) i dibuixar els trets característics del grup terratinent hegemònic al final del set-cents. Amb aquest fi, estudiarem també les bases principals de poder i riquesa d'aquest grup, els mitjans que li possibilitaren perpetuar l'hegemonia —bàsicament la institució fideïcomissària—, les principals contradiccions generades per aquesta forma de vinculació i les conseqüències de la reforma il·lustrada de la propietat vinculada sobre els seus patrimonis.

Partim del convenciment que aquesta reforma responia, bàsicament, als interessos de la monarquia (fiscals) i de l'aristocràcia (creditoris) i que els il·lustrats en cap moment no pretengueren atemptar contra les bases de poder i de riquesa de l'alta noblesa. Això explica

¹ Convé deixar clar, des d'un principi, que emprarem el terme *aristocràcia* per referir-nos als membres dels distints estaments que, fins a l'entronització de la dinastia borbònica, conformaven el braç noble mallorquí. Fins aleshores, el qualificatiu de *noble* s'aplicava només a l'estrat superior de l'aristocràcia, però quan avança el set-cents, i sobretot a partir del regnat de Carles III, el mot *noblesa* serà cada cop més sinònim d'aristocràcia. Tot i això, hom posarà especial esment a distingir l'antiga de la nova noblesa (els *hidalgos*). En el decurs d'aquest article, ens ocuparem bàsicament de la noblesa tradicional, és a dir, d'aquelles famílies que, des d'abans de les reformes borbòniques, feien part de qualsevol dels tres estaments —nobles, cavallers i ciutadans militars— de l'antic braç noble mallorquí. En canvi, per tractar de famílies ennoblides amb posterioritat, parlarem d'*hidalgos* o de nova noblesa.

que determinats vinculistes emprassin, fins i tot, les successives mesures liberalitzadores de la propietat per reestructurar i racionalitzar els seus patrimonis: per traspassar, per exemple, les possessions menys productives o més llunyanes geogràficament dels seus llocs de residència i invertir a altres indrets o, simplement, per liquidar deutes que venien d'enrere. Aquelles primeres mesures permeteren també que un nombre considerable de petits pagesos accedís, amb contractes emfiteùtics, a parcel·les d'extensió menor i que individus o famílies benestants de procedència diversa —pagesos de mà major, antics mercaders, alts càrrecs de l'Església i del govern, etc.— esdevinguessin, a la fi, senyors de possessió.² Aquells traspassos, però, no introduïren modificacions substancials dins l'estructura agrària mallorquina.

La composició del grup i l'evolució del concepte

L'estructura i les bases econòmiques de l'aristocràcia mallorquina durant els segles XVI i XVII i l'estamentalització de la societat insular en general han estat treballades per P. Montaner (1988).³ Els seus estudis han posat de manifest que Mallorca no constituïa una excepció de la clàssica subdivisió per ordres d'origen medieval; cada individu, independentment de la seva situació econòmica personal, quedava integrat dins el grup al qual pertanyia. La societat era dividida en braços (eclesiàstic, noble i reial), subdividits, al seu torn, en estaments.⁴ Els membres dels tres estrats del braç noble conformaven, conjuntament, l'aristocràcia il·lenca; s'aglutinaven entorn a la confraria de Sant Jordi⁵ i fruïen, perquè ells o els seus avantpassats havien prestat determinats serveis a la monarquia, d'algunes prerrogatives.

2 Aquest terme s'ha associat generalment a una gran extensió de terreny depeñent d'unes cases, equivalent, en certa mesura, a la masia catalana o al lloc menorquí. L'origen de les possessions es remunta, d'acord amb els estudis de G. JOVER: *Desenvolupament econòmic i societat rural a Mallorca: feudalisme, latifundi i pagesia, 1500-1800*, 1996, 677 + XLIV. Tesi doctoral inèdita presentada al Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona, a la segona meitat del cinc-cents. Fins al principi del segle actual, foren la unitat d'explotació bàsica dels grans patrimonis i, al mateix temps, un dels símbols més evidents de poder i de riquesa dins la societat mallorquina. Tot i això, és obvi que el significat del terme anà variant amb el pas del temps. Aquí ens ocuparem, sobretot, d'algunes de les modificacions esdevingudes a partir de la segona meitat del segle XVIII.

3 P. DE MONTANER: "Esser noble a Mallorca", *Revista de Catalunya*, 22, 1988, 52-63.

4 P. DE MONTANER ha estudiat la composició del braç noble —format per l'estament dels nobles pròpiament dits, l'estament militar (cavallers i donzells) i l'estament dels ciutadans militars - i el braç reial - estament dels mercaders, estament dels menestrals i estament forà (mà major, mà mitjana i mà menor) -. Vegeu sobre el particular:

P. DE MONTANER: "Los caballeros de órdenes militares y el comercio en Mallorca durante los siglos XVI y XVII", *BSAL*, 36, 1978, 99-109.

P. DE MONTANER: "La estructura del brazo noble mallorquín bajo los Austrias", *Estudios Baleàrics*, 27, 1987, 3-38.

5 Es tractava, de fet, d'un antic orde militar. S'erigí en confraria a la segona meitat del segle XV per privilegi de Joan II d'Aragó. Aglutinava els distints estaments del braç noble mallorquí i reunia les característiques de les confraries medievals: culte al patró (sant Jordi), ajut als confreres, suport militar al rei, etc. Sembla, però, que assolí només un èxit relatiu, raó per la qual hagué de ser reformada en distintes ocasions. Al principi del segle XVIII es trobava, en opinió de Ramis, en decadència. Desaparegué per primer cop el 1743 i, finalment, fou substituïda —com veurem més endavant— per la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Vegeu, sobre aquesta institució, el capítol de J. RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA: *Alistamiento noble de Mallorca de 1762*. Palma, 1911, 19-37, les notes publicades per P. DE MONTANER: "Esser noble a Mallorca", 11 i l'apartat de la tesi d'I. MOLL BLANES: *La economía y la sociedad en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII: la Sociedad Económica de Amigos del País*. 4 v. Tesi Doctoral inèdita presentada a la Universidad Complutense de Madrid, 1975, 76-83, dedicat a la seva supressió.

Distingia els nobles pròpiament dits la utilització del prenotat de "don", tot i que a la pràctica vivien de forma molt semblant als cavallers:⁶ gaudien d'unes rendes similars, tenien una casa ben bastida a Palma, es feien servir per criats i esclaus, eren senyors d'una o diverses possessions, etc. Ambdós estaments tenien prohibit, a diferència dels ciutadans militars i malgrat ho fessin extraoficialment, l'exercici del comerç. Aquest darrer fet explica, en opinió de P. de Montaner, que determinades famílies no volguessin ascendir a categoria superior i que els nobles pròpiament dits i els cavallers s'aliassin amb membres d'estaments inferiors (ciutadans militars, mercaders i corsaris) per fer els seus *negocis per mar*.⁷

Els canvis, tant en sentit ascendent com descendent, eren freqüents i depenien, en cada moment, dels interessos o de les rendes dels que els sol·licitaven. Al segle XVII, per exemple, hi hagué un notable increment de ciutadanes militars, principalment atorgades a individus d'extracció mercantil, amb una renda anual superior a les 1000£. No obstant això, al final del set-cents, la majoria s'havia empobrit, probablement perquè el tractat de Rijswijk (1697) havia representat un cop insuperable per al corsarisme mallorquí. I aquell fet es deixà sentir, bàsicament, sobre les cases dels nous ciutadans militars que no havien pogut invertir en béns immobles, ja que la major part de la terra illenca era exempta de la lliure circulació.⁸

L'estudi comparatiu dels cadastres de 1576 i 1685⁹ demostra que l'aristocràcia i els pagesos de mà major, la primera de les tres mans en què es trobava subdividit l'estament forà del braç reial,¹⁰ controlaven les possessions més importants de l'illa. Les divergències internes de la mà major eren semblants a les de qualsevol altre grup i també era habitual la mobilitat social, en un i altre sentit. Podia succeir, i de fet succeïa amb freqüència, que determinades famílies ascendissin de la mà major i passassin de l'estament dels mercaders al dels ciutadans militars. D'altres no canviaven mai de posició, vivien a les seves possessions o a les viles com a *senyors pagesos*, controlaven els càrrecs de consellers del Gran i General Consell, els de síndics clavaris i els de batles reials i constituïen, per així dir-ho, les elits locals de les respectives comunitats. Seguien, per tal d'evitar la dispersió dels patrimonis, unes pràctiques hereditàries molt similars a les de l'aristocràcia, però només a mitjan segle XVIII, concretament a partir de les "*hidalgues borbòniques*", passaren a fer-ne part.

6 Les úniques diferències realment importants eren que els cavallers, no però els seus descendents (donzells), havien de mantenir un cavall armat per a la defensa del regne i que els nobles no obtingueren facultat d'intervenir en el govern de la Ciutat i del Regne fins el 1614.

P. DE MONTANER: "Ésser noble a Mallorca", 16.

7 A. BIBILONI: *El comerç exterior de Mallorca: homes, mercats i productes d'intercanvi (1650-1720)*, Palma de Mallorca, 1995, 332-335, en canvi, entén aquestes aliances mercantils, i en particular les del noble Joan Sureda amb el xueta Gabriel Piña, com una prova de la progressiva racionalització incorporada pels grans propietaris nobles als seus negocis i no com un intent d'ocultar la seva identitat. Particularment pens que una cosa no lleva l'altra, ja que si bé és veritat que la noblesa estava en inferioritat de condicions respecte al coneixement del funcionament i dels canvis de mercat, és innegable que legalment, malgrat els propis llibres duaners deixassin constància de la seva participació, no podia comerciar. D'aquí que, des del meu punt de vista, no tingués tampoc res de particular que les aliances de Joan Sureda anassin en part encaminades a ocultar els seus negocis. Vegeu, en relació a aquest tema, els estudis més concrets de P. DE MONTANER: "Los caballeros de órdenes militares y el comercio en Mallorca durante los siglos XVI y XVII" sobre els cavallers d'ordes militars i la família Sureda. P. DE MONTANER: "Relaciones entre la nobleza comerciante mallorquina y los chueta en visperas de la Guerra de Sucesión". I, sobre el corsarisme mallorquí, la tesi de G. LOPEZ NADAL: *El corsarisme mallorquí a la Mediterrània occidental 1652-1698: un comerç forçat*. Barcelona - Palma de Mallorca, 1986,.

8 P. DE MONTANER: "Ésser noble a Mallorca", 3)

9 P. DE MONTANER, A. MOREY: "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII", *Estudios Baleàrics*, 34, 1989, 78-80.

10 Posseir terres valorades a partir de 1000£ determinava la pertinença a la mà major P. DE MONTANER, A. MOREY: "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII", 71-90.

En principi, la nova dinastia no introduí modificacions substancials de l'estructura social de l'Espanya dels Àustries, tot i que a la llarga suposà —com ho han assenyalat A. Domínguez Ortiz¹¹ en l'àmbit nacional i P. Montaner¹² en el cas de Mallorca— una progressiva "desestamentalització" de la societat i una pràctica nobiliària distinta. Es produí, per exemple, un procés de diferenciació cada vegada superior de l'aristocràcia tradicional i la nova classe nobiliària formada per individus de procedència diversa (mercadors, pagesos benestants, professionals liberals, etc.); una tendència en augment, sobretot a partir del regnat de Carles III, a facilitar la distinció social respectant la riquesa i els mèrits de cada individu i, en general, l'establiment d'un cert consens sobre la conveniència de formar una noblesa, útil i instruïda, al servei de la monarquia i de la societat.

A Mallorca, immediatament després de la Guerra de Successió, s'intentà cohesionar, com a altres territoris de la monarquia hispànica, l'alta aristocràcia.¹³ El 1727 el capità general, marquès de Casafuerte, forçà, per evitar nous enfrontaments, la unió dels principals llinatges de l'illa: Zaforteza, Verí, Sureda, Sureda de Sant Martí, Berga, Cotoner, Salas, Dameto i Togores. Aquelles famílies es comprometeren, a través del pacte denominat de *les Nou Cases*¹⁴ a continuar amb les seves pràctiques endògames. Aquest fet significava, a la pràctica, la consagració de l'alta aristocràcia illenca i la circulació restringida dels seus béns. Tant és així, que els coetanis arribaren a subdividir aquell grup social tenint en compte el grau de parentiu de les famílies amb els llinatges de les Nou Cases.¹⁵

La voluntat d'assimilar els estaments superiors del braç noble queda també manifesta en l'estructuració de les noves institucions de govern. La creació de la figura dels *setze jurats de la classe de cavallers* (Reial Cèdula del 12 d'agost de 1717) intentà, per exemple, l'equiparació dels nobles pròpiament dits amb els cavallers.¹⁶ Cal tenir present també que des del Decret de Nova Planta fins pràcticament el segon terç del segle XIX presidí l'Ajuntament de Palma un batle major designat pel rei i l'integraren vint regidors perpetus nomenats per l'Audiència. Tots els regidors descendien d'algun dels tres estaments de l'antic braç noble mallorquí: setze pertanyien a l'estament aleshores denominat dels cavallers, que, de fet, incloïa els nobles pròpiament dits, i quatre al dels ciutadans militars.¹⁷ En aquesta

¹¹ A. DOMÍNGUEZ ORTIZ: "La nobleza en la España del siglo XVIII", R. SAAVEDRA, R. VILLARES (eds.): *Señores y campesinos en la Península Ibérica...*, Barcelona - Santiago de Compostela, 1991, 7.

¹² P. DE MONTANER: "Esser noble a Mallorca", 23-25.

¹³ La guerra havia enfrontat, com també ha estudiat P. DE MONTANER: *Una conspiración filipista: Mallorca, 1711*. Palma, 1990, 204 pp., els vells clans nobiliaris: els "botiflers", defensors de la noblesa comerciant, i els "maulets" o austriacistes, partidaris de reforçar el sistema baronial.

¹⁴ Altres actuacions demostren, també, l'interès de la nova dinastia de llimar les discrepàncies en els estrats superiors de l'aristocràcia. Per exemple, el manteniment, per part de Felip V, dels títols del Regne concedits per l'Arxiduc als seus partidaris: marquès del Palmer i de la Torre (1707, als Dezcallar i als Truyols respectivament); marquès del Verger i de Vilafranca (1708, als Zaforteza i als Sureda de Sant Martí) i barons de Pinopar (1709, als Dezcallar, línia segona). Per la seva banda, el rei borbó atorgà els següents: marquès de Vivot (el 1717, als Sureda), marquès d'Ariany (el mateix any, als Cotoner), marquès de Campofranco (1718, als Pueyo) i marquès del Raguer (1739, als Montaner). Vegeu sobre aquesta qüestió P. DE MONTANER: "Esser noble a Mallorca" 25 i P. DE MONTANER: *Una conspiración filipista: Mallorca, 1711*. 81.

¹⁵ A. LE-SENNE, P. DE MONTANER: "Introducción al estudio de *Ses Nou Cases*". *BSAL*, 35, 1977, 388-391, recullen algunes subdivisions, entre d'altres la compilada a les Miscel·lànies Sureda [ca. 1740]. L'estratificació era la següent: *Primera clase, vulgarmente llamada de las 9 Casas las cuales solo mezclan entre sí; Parientes de la antedicha primera clase; Deudos y pretendientes de la antedicha primera clase; Segunda clase y orden de su posición que también tiene parentesco entre sí y con algunos de la primera; Parientes de la referida segunda clase que tienen la misma suposición; Tercera clase que también emparentan entre sí.*

¹⁶ P. DE MONTANER: "Esser noble a Mallorca", 24.

¹⁷ I. MOLL BLANES, J. SUAU: "Adiós a la autonomía mallorquina" *Cuadernos de Historia* 16, 160, 1985, 15-19.

línia, figura també la Pragmàtica de 1724 de Lluís I, que volia unificar les diferents situacions nobiliàries de la monarquia hispànica i pretenia equiparar, com exposà M. Madramany,¹⁸ els estrats inferiors de l'aristocràcia amb els *hidalgos* castellans. Sembla, però, que a Mallorca, contràriament al que succeí en el Regne de València, no es produí, a la pràctica, tal equiparació: els cavallers i els ciutadans militars mantingueren les seves denominacions fins a la Confusió d'Estats.¹⁹ El terme *hidalgo*, entès com a sinònim de baixa aristocràcia, no s'introduí, com dèiem, fins a mitjan segle, concretament quan, en el regnat de Carles III, la monarquia es veié obligada a reclutar, pel servei de les armes, homes procedents del braç reial. A. Domínguez Ortiz²⁰ fa referència a la problemàtica i esmenta diversos casos que demostren que el que ocorre a l'illa a partir de l'*Alistamiento Noble* de 1762, no és un cas excepcional. Feren l'allistament amb motiu de la guerra contra Anglaterra i s'aplicà el qualificatiu de nobles (en aquest cas, com a sinònim d'aristòcrates) a tres categories diferents de persones:

- Als descendents de les famílies membres de la confraria de Sant Jordi per qualsevol dels tres estaments.
- Als individus descendents de famílies que, abans de l'entronització de la dinastia borbònica, gaudien del títol de ciutadà militar i que no havien estat inscrits a l'esmentada confraria.
- A un nombre de persones que, sense tenir títol nobiliari, gaudien de riquesa i vivien abundantment, sense necessitat d'exercir oficis manuals.

Aquests darrers es subdividien en dos apartats: *Individuos reputados por ciudadanos honrados de la presente capital* i *Individuos de igual distinción de la Parte Forense*. Uns i altres, habitants de les viles o de la Ciutat, es distingien dels que configuraven els grups anteriors pel fet de pertànyer al braç reial, bàsicament a l'estament qualificat de mà major. Les seves famílies no havien fet part de cap dels tres estaments que, a l'època dels Àustries, constituïen l'aristocràcia mallorquina; el que succeí és que aleshores, per poder ingressar a l'exèrcit com a cadets, els assimilaren als *hidalgos* castellans i començaren a gaudir de privilegis i immunitats. Aquest precedent provocà que tot un conjunt d'individus, uns d'origen pagès i altres d'ascendència mercantil, començassin a sol·licitar, de la Reial Audiència de Mallorca o dels respectius ajuntaments, certificacions d'*hidalguía* per raons

¹⁸ M. MADRAMANY Y CALATAYUD: *Tratado de la nobleza del reino de Aragón, especialmente del Reyno de Valencia comparada con la de Castilla para ilustración de la Real Cedula del señor don Luis I de 14 de agosto de 1724*, Valencia, 1788, 501 p.

¹⁹ A. ALBERTI: "Els *hidalgos* de Mallorca als segles XVIII i XIX" *Estudis Baleàrics*. Set. 1989, 34, 91-113.

Un fenomen complex a l'Espanya del segon terç del segle XIX, s'origina amb l'aparició de les doctrines liberals i es desenvolupa a través d'algunes disposicions encaminades a suprimir els privilegis històrics tradicionalment exclusius de l'aristocràcia: INSTITUTO LUIS DE SALAZAR Y CASTRO: *Apuntes de nobiliaria y nociones de genealogía y heráldica: primer curso de la Escuela de Genealogía, Heráldica y Nobiliaria* (2a. ed.), Madrid, 1984, 154-156. Destaquen, entre aquestes disposicions, les relatives a la supressió del règim senyorial i altres drets feudals; l'abolició dels vincles i els fideïcomisos, i la desamortització civil i eclesiàstica: A. GARCIA SANZ: "Crisis de la agricultura tradicional y revolución liberal", A. GARCIA SANZ Y R. GARRABOU (eds.): *Historia agraria de la España contemporánea: cambio social y nuevas formas de propiedad*, Barcelona, 1985 7-99. Foren totes aquelles normatives en conjunt, sense oblidar òbviament que la Constitució Política de l'Estat espanyol de 1837 reconeix la igualtat de tots els ciutadans davant la llei, les que a la llarga determinaren el deteriorament de l'hegemonia de la noblesa tradicional i, en definitiva, les que donaren lloc a una veritadera Confusió d'Estats. Tot això, malgrat la pervivència fins al segle actual dels patrimonis nobiliaris en general i dels títols en particular.

²⁰ A. DOMINGUEZ ORTIZ: "La nobleza en la España del siglo XVIII", 9.

diverses: exempció de talles, accés a l'exercici de determinats càrrecs, reconeixement social, etc. La prova generalment al·legada era que ni ells ni els ascendents mai no havien exercit oficis manuals.²¹ Sembla que, en principi, ni la noblesa tradicional ni els mateixos agraciats posaven gaire atenció en les certificacions,²² però de forma paulatina i de la mà de la ideologia del reformisme il·lustrat s'introduïren canvis importants. Progressivament les arts mecàniques,²³ en general, i la indústria i el comerç, en particular, perderen la clàssica consideració de "vils" i es convertiren en una possible via d'ennobliment.

Basta recordar, en aquest sentit, la innovació que suposà la creació, el 1771, de l'Orde de Carles III,²⁴ fundat per premiar no solament el naixement, sinó també les qualitats i els serveis personals. Altres normatives de l'època demostren també l'interès del govern per recompensar els mèrits propis.²⁵ En són exemples el Reial Decret del 25 de maig de 1775 relatiu a les sol·licituds de mercès de títol²⁶ i, per altra banda, la Reial Cèdula del 18 de març de 1783, que ofería la possibilitat d'ennobrir-se a totes aquelles persones que s'havien distingit per la creació de fàbriques²⁷. La mateixa A. Alberti²⁸ fa especial esment de la importància que adquiriren a la Mallorca del principi del segle XVII les certificacions d'*hidalgua* sol·licitades per famílies de comerciants i de mercaders. Per una banda, les obtingudes per antics mercaders d'origen estranger, que durant la primera meitat del set-cents havien fins i tot destacat com a arrendataris i prestamistes de la noblesa tradicional: Billon, Marcel, Barbarín, Fonticheli, etc. I, per l'altra, les concedides a petits comerciants: Arnaud, Eymar, Ascher i Galera, per exemple. Hem documentat, així mateix, la dedicació d'alguns membres de la noblesa tradicional a activitats industrials: Tomàs de Verí i de Togores, per esmentar només un cas, arribà a tenir, entre 1800 i 1810, una fàbrica de ceràmica a la seva possessió de Son Verí.²⁹

Aquest canvi de mentalitat té també relació amb un altre dels temes que abans esmentàvem: l'interès dels dèspotes il·lustrats, sobretot de Carles III, d'instruir l'alta aristocràcia i aconseguir augmentar la producció i la riquesa del país sense trastocar

21 A. ALBERTI: "Els *hidalgos* de Mallorca als segles XVIII i XIX", 98

22 P. DE MONTANER: "Ésser noble a Mallorca", 25.

23 Interessa destacar, entre les distintes contribucions a aquesta matèria, la recopilació publicada per A. ELORZA: "La polémica sobre los oficios viles en la España del siglo XVIII", *Revista de Trabajo.*, 22, 1968, 69-238 i el llibre de J. GUILLAMON ÁLVAREZ: *Honor y honra en la España del siglo XVIII*. Madrid, 1981, 183 pp.

24 Tal com es desprèn del catàleg de l'orde publicat per V. DE CADENAS Y VICENT: *Índice de los apellidos probados en la orden de Carlos 3º. Antecedentes de otros que se conservan en sus expedientes*, Madrid, 1965, 502 pp., entre els mallorquins que feren part d'aquella institució hi havia tant membres de l'antiga noblesa - Joan Despuig i Dameto, Ramon Despuig i Zaforteza, Pere Caro i Salas (marquès de la Romana), Antoni Maria Crespí de Valldaura (comte de Peralada) i Vicenç Zaforteza i Ferrer de Sant Jordi (comte de Santa Maria de Fomiguera) -, com individus que s'havien distingit en l'exercici de determinats càrrecs i ocupacions: els fills del general Barceló i Jaume (Antoni, Joan i Onofre), Pere Joan Morell i Esteve, Gabriel Josep Rosselló i Ferrer, Miquel Gaietà Soler i Rabassa (ministre) i Francesc Vives i Planas (capità general). Tot i això, la nòmina no era, com es veu, gaire extensa.

25 M. GARCIA PELAYO: "El estamento de la nobleza en el despotismo ilustrado español", *Moneda y Crédito*, 17, 1946, 56.

26 A. DOMINGUEZ ORTIZ: "La nobleza en la España del siglo XVIII", 11-12.

27 Vegeu, al respecte, la *Novísima recopilacion de las leyes de España dividida en XII libros en que se reforma la recopilacion publicada ... en el año 1567 ... y se incorporan las pragmáticas, cédulas, decretos, órdenes... y otras providencias no recopiladas...*, Madrid, 1975, 4, 182-83.

28 A. ALBERTI: "Els *hidalgos* de Mallorca als segles XVIII i XIX", 100.

29 Vegeu, sobre aquesta qüestió, els llibres d'actes relatius als anys 1800-1810 de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (ARM. SEMAP), les notícies compilades per J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca: siglo XIX*, Palma de Mallorca, 1958, 1, 115 i l'expedient núm. 1222 de l'Arxiu Cotoner conservat a l'Arxiu Municipal de Palma.

l'estructura estamental. Aquesta voluntat és clarament visible al discurs sobre el *Fomento de la industria popular* de Campomanes, publicat el 1774. És precisament aquest interès i l'àmplia difusió assolida per l'obra de Campomanes el que explica —en opinió d'I. Moll³⁰— la successiva fundació, a imitació de la Matritense, de Societats Econòmiques d'Amics del País, entre d'altres la de Mallorca. No obstant això, cal tenir present —com de fet explica aquesta autora i també fa notar el ja esmentat A. Domínguez Ortíz³¹— que l'aristocràcia illenca es constituí en societat en contra de la seva voluntat inicial de tornar a posar en marxa la confraria de Sant Jordi. La fundació d'aquesta societat es deu, de fet, a una Reial Ordre publicada per S.M. el 2 d'abril de 1778,³² que prohibia l'agrupació corporativa de la noblesa tradicional: aconsellava, per contra, la formació d'una institució més afí amb la funció social que, segons la monarquia i els il·lustrats en general, havia de tenir aquell grup social. Els Amics del País de Mallorca quedaren oficialment constituïts en societat el mes de setembre d'aquell mateix any. El discurs inaugural fou a càrrec del marquès de Solleric, Miquel Vallès i Orlandis, el prototipus, per així dir-ho, de "noble útil" a la monarquia i al país en general. Descendia d'una família pagesa d'Alaró, que havia prosperat econòmicament gràcies al comerç de l'oli i a les activitats corsàries, la qual cosa li havia permès ascendir de la mà major a l'estament dels ciutadans militars i entroncar, posteriorment, amb l'alta noblesa.³³ El 1770 obtingué, pels múltiples serveis que la seva casa havia prestat al monarca, els títols de vescomte d'Almedrà i de marquès de Solleric i el 1783, el tractament de Gran d'Espanya per la seva participació en la recuperació de Menorca.³⁴

L'Econòmica posà especial esment per canviar la concepció tradicional de la noblesa i per fomentar-ne, des de distints punts de vista, l'educació. Intentà que deixàs d'invertir en béns sumptuaris,³⁵ patrocinà la traducció de determinades obres, entre d'altres *La nobleza comerciante*, de l'abat Coyer,³⁶ fomentà la creació d'una companyia de comerç i d'un

30 I. MOLL BLANES: *La economía y la sociedad en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII : la Sociedad Económica de Amigos del País*. 4 v. Tesis Doctoral inédita presentada a la Universidad Complutense de Madrid, 1975, I, 35-61.

31 A. DOMINGUEZ ORTIZ: "La nobleza en la España del siglo XVIII", 12)

32 I. MOLL BLANES: *La economía y la sociedad en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII : la Sociedad Económica de Amigos del País*, I, 65.

33 P. DE MONTANER: *El brazo noble mallorquín durante los siglos XVI y XVII : su estructura y sus bases económicas*. 693 pp. Tesis Doctoral inédita presentada a la Universitat Central de Barcelona, 1978, 382-395.

34 Sembla que era tanta la confiança que hi tenia dipositada el monarca, que li consultava fins i tot els nomenaments de totes les regidories perpètues de l'Ajuntament de Palma J. RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA: *Alistamiento noble de Mallorca de 1762*, 231-34.

35 Aquesta crítica queda força documentada a la ja esmentada tesi I. MOLL BLANES: *La economía y la sociedad en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII : la Sociedad Económica de Amigos del País*, I, 73 i ss.) i a altres fonts transcrites per la mateixa autora I. MOLL BLANES: "Dos documentos sobre la economía mallorquina en el siglo XVIII", *Fontes Rerum Balearium*, I, 1977, 230-231. Tot i això, cal tenir present que el luxe era considerat per altres autors de l'època com el mitjà *más pronto y eficaz* per aconseguir l'augment de la població a curt termini. Vegeu, sobre aquest tema, el que exposa E. LLUCH: *El pensamiento económico a Catalunya (1760-1840): els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*, Barcelona, 1973, 19-22.

36 Aquesta obra es publicà originàriament a Amsterdam el 1751 i fou posteriorment traduïda al castellà per Jacobo María de Spinosa, oïdor de la Reial Audiència de Mallorca; la traducció es publicà a Madrid el 1781 a expenses i *para la utilidad* de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Els preliminars inclouen una dedicatòria del traductor a Francisco González de Basecout, comte del Asalto i una carta de Bernat Contestí i Bennàssar —noble mallorquí i soci destacat de la SEMAP— a Spinosa elogiant la labor de Coyer en particular i fomentant l'exercici del comerç per part de la noblesa mallorquina: *El comercio multiplicará las familias nobles, proporcionando el matrimonio á muchos segundones, que sin este auxilio quedarían en un forzoso, y perpetuo celibato. El Comercio dará riquezas, con que los padres puedan dar asistencias á sus hijos, sin las quales no podrian seguir la profesion de las armas; y por conseqüencia el*

seminari de nobles, i féu, així mateix, múltiples activitats, encara que sovint sobrevalorades,³⁷ en el camp de l'agricultura, la indústria i el comerç, que pretenien incrementar la producció i aconseguir una balança comercial favorable. Cal no perdre de vista, malgrat tot, que aquella institució responia als interessos de la monarquia i del govern en general i de la classe terratinent hegemònica en particular (l'aristocràcia) i que no perseguia reformes estructurals, sinó introduir només els canvis estrictament necessaris per aconseguir la perpetuació del sistema.³⁸

Del que fins ara hem anat dient, se'n desprèn que, malgrat durant el segle XVIII no s'introduïssin modificacions substancials dins l'estructura social illenca, s'amplià —sobretot al llarg del darrer terç de la centúria— el concepte de noblesa. Ens trobam, per una banda, amb el que podríem denominar la noblesa tradicional, formada per un poc més d'un centenar de cases, que s'havien ennoblit abans de l'entronització de la nova dinastia i que havien fet part d'algun dels tres estaments de l'antic braç noble. I, per altra part, amb la baixa aristocràcia o la nova noblesa, un conjunt d'individus d'origen divers (antiga mà major, mercaders, comerciants, menestrals, professionals del dret, etc.) que, al llarg dels regnats de Carles III i de Carles IV, havien estat assimilats als *hidalgos* castellans. Uns i altres es diferenciaven de la resta de la població perquè gaudien de les prerrogatives i de les exempcions abans esmentades (quintes, servir a l'exèrcit com a cadets, poder ocupar determinats càrrecs, etc.), però presentaven fortes divergències entre si. Es distingien, per exemple, pels càrrecs i les ocupacions que exercien, per la tipologia de les seves rendes, per la ubicació de les seves cases dins la ciutat, pel fet de concertar els matrimonis amb unes famílies determinades, etc. L'endogàmia, unida a la utilització de la institució fideïcomissària i a altres estratègies hereditàries concretes, explica una de les principals diferències entre la noblesa tradicional i la nova noblesa: el control desigual de la propietat rústica. Els membres del primer grup tenien diverses possessions i extreïen la major part dels ingressos de la terratenença; en canvi els *hidalgos*, concretament els d'ascendència mercantil i altres professionals, posseïen poques terres i intentaven convertir-se en senyors de possessió. La reforma il·lustrada de la propietat vinculada oferirà, com veurem, possibilitats diverses als membres d'ambdós grups.

La seva condició de grup terratinent hegemònic

De la comparació dels cadastres de 1576 i 1685 abans esmentats, resulta que el segle XVII els membres del braç noble controlaven un 57% de la riquesa rústica de l'illa, la qual

Comercio aumentará el número de los guerreros, y la defensa del Estado A. COYER: *La nobleza comerciante*, Madrid, 1781, [2], XXI-XXII.

³⁷ Vegeu, per exemple, la crítica que fa LL. ROURA I AULINAS: *L'Antic Règim a Mallorca: abast de la commoció dels anys 1808-1814*. Palma, 1985, 12-15 a aquest tipus de literatura, molt especialment al treball de J. M. Bover titulat *Del origen, proceso y actual estado de la agricultura, artes y comercio* i, des d'una altra perspectiva, a la tesi I. MOLL BLANES: *La economía y la sociedad en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII =: la Sociedad Económica de Amigos del País*, 20.

³⁸ Des d'aquest punt de vista, no resulta estrany que els Amics del País de Mallorca s'oposassin, inicialment, a la simple reforma de les institucions vinculars. Segons ells, suposaria: *Suprimir para edificar, pero edificar unas tristes y humildes chozas, arruinando Casas y Palacios en que se admira todo el primor del arte (...) porque si estas débiles tierras se llegasen a repartir por establecimientos de modo que ocupasen todos los brazos de los pobres subsistirían ellos y sus familias sin salir de su clase y pobreza, pero ¿Y qué haría entonces de los ricos de estas heredades pingües? Caerían y baxo de sus ruinas quedaría sepultada la opulencia y la felicidad del Estado*. ARM, Reial Audiència (taula VIII, núm. 194, f. 22). Per a una primera aproximació a la polèmica que suscità l'informe sobre l'abolició dels vincles i els fideïcomisos elaborat pel síndic personer de l'Ajuntament de Palma el 1788, A. MOREY: "L'heretat de Can Thomàs: un exemple de transmissió fideïcomissària a Mallorca, *Estudis Baleàrics*, 34, 1989, 63-64 i, per a un tractament més profund d'aquesta problemàtica, el primer capítol de la meua tesi doctoral inèdita llegida el 1997.

cosa significa que s'havia produït un increment important de l'aristocràcia en detriment dels pagesos de mà major (un 57% davant un 37%). Les causes que expliquen aquest fenomen són múltiples: empobriment d'algunes famílies pageses que el cinc-cents encara no havien fideïcomès les seves terres, extinció d'altres que el 1576 tenien finques amb valoracions cadastrals molt altes, augment del nombre de cases de ciutadans militars, compra de terres a pagesos de mà major per part d'alguns membres del braç noble, etc.³⁹ Això no significa, però, que no hi hagués encara determinades viles on el pes de la mà major continuà essent important (Campanet, Felanitx, Pollença, Sóller i Inca), més o menys les mateixes que a la segona meitat del segle XVIII eren en mans dels propietaris forans. A altres termes, en canvi, la propietat nobiliària hi romangué pràcticament invariable des del segle XVI a mitjan segle XVIII: Artà, Estellenes, Banyalbufar, Manacor, Escorca, Sant Joan, Valldemossa, Esporles, Calvià, Vilafranca i Puigpunyent, entre d'altres. Aquesta continuïtat s'ha de relacionar —com es posa de manifest comparant el nom dels propietaris de les finques que surten a ambdós cadastres— amb les pràctiques hereditàries que, almenys des del segle XV, utilitzava la noblesa tradicional: el fideïcomís. Es tractava d'una forma de vinculació que, tot i que presentava notables diferències amb altres institucions vinculars, tenia la mateixa finalitat que el *mayorazgo* castellà: evitar la dispersió patrimonial.⁴⁰

Confrontant els *Apeos* dels anys 1818-19 amb les translacions de domini de propietat nobiliària enregistrades als llibres d'hipoteques,⁴¹ hem calculat l'extensió aproximada que, a

³⁹ P. DE MONTANER, A. MOREY: "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII", *Estudios Baleàrics*, 34, 1989, 80-81.

⁴⁰ Les característiques essencials dels fideïcomisos mallorquins han estat estudiades per L. ZAFORTEZA DE CORRAL: *El fideicomiso en el derecho civil de Mallorca y Menorca*, Palma, 1992, 329 pp. Aquesta mateixa autora ha fet conèixer la transcendència de la publicació de la reial cèdula de 31 d'agost de 1736, document en què per primera vegada, des de l'atorgament de la Carta de Franquesa (1230), es reconeixien de forma clara i taxativa les peculiaritats del règim successori mallorquí davant el de Castella L. ZAFORTEZA DE CORRAL: *La compilación de 1961 a través de su proceso formativo: antecedentes, documentos y actos*. Palma, 1992, 178 pp. A partir dels seus treballs, del llibre ja esmentat de B. CLAVERO: *Mayorazgo propiedad feudal en Castilla: 1369-1836*, Madrid, 1974, 279-287 i de l'estudi de C. MALQUER DE MOTES: *La fundación como persona jurídica en la codificación civil: de vinculación a persona (estudio de un proceso)*, Barcelona, 1983, 275 pp., hem extret els trets fonamentals d'aquesta institució, els quals, per altra banda, ja hem exposat a altres treballs, per exemple a l'article publicat per I. MOLL BLANES, A. ALBERTI, A. MOREY: "Tierra de fideicomisos: las consecuencias de la ley de desvinculaciones en Mallorca (1768-1865)" *Áreas*, 15, 1993, 14-16.

⁴¹ Aquesta font, predecessora de l'actual registre de la propietat, sorgeix al 1768 i abraça fins el 1862. Tot i que amb el temps sofrí diverses remodelacions, es pot dir que extracta la majoria d'escriptures públiques sobre traspasos de propietat fetes durant aquells anys. Des d'aquest punt de vista i tenint en compte que té índexs que en faciliten la consulta, resulta perfectament idònia per assolir el nostre objectiu: conèixer el ritme i l'evolució de les segregacions de propietat rústica dutes a terme per l'aristocràcia mallorquina des del final de l'Antic Règim. Nombrosos treballs han deixat constància, tot i que també han incidit en algunes de les seves mancances, de la importància de la font. Interessa destacar, des d'un punt de vista arxivístic, l'article de M. RIVAS PALÀ: "Los libros de registro de las antiguas contadurías de hipotecas", *Boletín de la ANABAD*, 28-1, 1978, 57-83. i, com a crítica de la font, el de M. PESET: "Los orígenes del registro de la propiedad en España", *Revista crítica de derecho inmobiliario*, 527, 1978, 695-716.. Convé no oblidar, tampoc, els nombrosos estudis que s'han servit de la mateixa font en recerques similars a la nostra: el de R. CONGOST: *Els propietaris i els altres. La regió de Girona: 1768-1862*, Barcelona, 1990, 308 pp. sobre la província de Girona, un altre de M. PESET: "Propiedad y señorío en la Ribera del Júcar", *Economía Agraria i Història Local: I Assemblea d'Història de la Ribera*, València, 1981, 99-159. sobre València i, pel que fa a Mallorca, els d'I. MOLL BLANES: "Els circuits de la terra (Mallorca 1768-1814)" *Randa.*, 20, 1990, 133-152, B. ORELL: "Comprar i vendre a Fornalutx (1796-1836)", *Randa.*, 26, 1990, 153-178. i I. MOLL BLANES, A. ALBERTI, A. MOREY: "Tierra de fideicomisos: las consecuencias de la ley de desvinculaciones en Mallorca (1768-1865)", 13-31. En el nostre cas, aquesta font ens ha servit, a més a més, per avaluar l'extensió total de la propietat aristocràtica al voltant de 1768. Amb aquesta finalitat, hem restat al total d'hectàrees que, segons els *Apeos* de 1818-19, controlaven els membres d'aquell grup social als distints municipis de l'illa les que, segons els registres d'hipoteques, havien segregat abans d'aquestes dates. Això ens ha estat possible per a tots els municipis de Mallorca dels quals A. Albertí i I. Moll havien localitzat i sistematitzat els *Apeos*. Per a la resta —Andratx, Campanet, Porreres, Sant Joan i Vilafranca—, ens hem hagut de servir d'altres fonts alternatives:

mitjan segle XVIII, controlava la noblesa tradicional als municipis de l'illa. Les dades confirmen, de fet, el que ja intuïem a partir d'altres recerques i de les opinions dels coetanis: abans de la reforma il·lustrada de la propietat vinculada, els membres d'aquell grup social posseïen el 30,46% de l'extensió total de l'illa, cosa que significa que devien controlar almenys un 80% de la gran propietat. La distribució per comarques era la següent:

Taula núm. 1: Distribució comarcal de l'extensió territorial (en ha) controlada per l'antiga noblesa al voltant de 1768

Comarca	Ext. comarca	Ext. noblesa	Perc. noblesa
Palma	14.370	4.770	33,19%
Llevant	13.666	7.372	53,94%
Migjorn	112.627	30.416	27,00%
Muntanya	120.297	37.828	31,44%
Pla	82.345	27.326	38,18%
Raiguer	23.008	5.816	25,28%
Total	366.313	113.528	—

Si exceptuem el cas de Palma —que hem considerat a part perquè la seva condició de centre urbà per excel·lència i de lloc de residència habitual de la noblesa atorgava un altre valor a la terra—, observem que l'ordre era el següent: Llevant, Pla, Muntanya, Migjorn i Raiguer. Dins cada comarca, hi havia, malgrat tot, algunes excepcions que distorsionaven la pauta general. Era el cas, per exemple, de Campanet (4,64%), Pollença (5,64%) i Sòller (5,70%), a la Muntanya; el d'Inca (11,76%) i Binissalem (10,65%), al Raiguer; el de Sa Pobla (11,66%) i Vilafranca (85,10%), al Pla, i el de Felanitx (1%), al Migjorn. No obstant això, el que interessa destacar és que aquelles possessions que no controlava l'aristocràcia restaven bàsicament en mans de famílies de l'antiga mà major, que al segle XVII també havien començat a vinclar les seves terres.⁴²

cadastres de 1685, treballs sobre aquells municipis en concret, dades recopilades per G. DE BERARD: *Viaje a las villas de Mallorca: 1789*, Palma, 1983, 301 pp., P. A. SALVÀ I TOMÁS: "La parcelación, propiedad y utilización del suelo en el municipio de Andratx: tres aspectos esenciales para el estudio del paisaje agrario del municipio" *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, 683, 1974, 45-62 i P. A. SALVÀ I TOMÁS: "L'estructura de la propietat a la Serra de Tramuntana de l'illa de Mallorca el 1862-63", *Estudis d'Història Agrària*, 6, 1983, 157-186; P. SALAS: *Les estructures del poder local a la Mallorca rural (1855-1898)*, 2 v. Tesis Doctoral inèdita presentada a la Universitat de les Illes Balears, Palma de Mallorca, 1994, etc. Interessa assenyalar, així mateix, que hem fet els càlculs sobre els totals municipals donats per M. FERRER FLOREZ: *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca (evolución histórica)*, II, Palma de Mallorca, 1974, 591-92; únicament en el cas de la comarca de Llevant, hem substituït aquesta darrera font per l'estudi més detallat de J. ALZINA I MESTRE: *Població, terra i propietat a la comarca de Llevant de Mallorca (segles XVII/XIX-XX): municipis d'Artà, Capdepera i Son Servera*, Artà, 1993, 334 pp.

⁴² P. DE MONTANER, A. MOREY: "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII", *Estudis Balearics*, 34, 1989, 75-76.

La importància econòmica de cada patrimoni estava, òbviament, en funció de la seva composició i de la qualitat de les terres. Depenia, entre altres factors, del nombre de possessions i de la seva tipologia (bàsicament si eren aptes per al conreu de l'oli o dels cereals o, simplement, si es tractava de terres marginals o de baixa qualitat). A mitjan segle XVIII, els patrimonis nobiliaris en general, a diferència dels de l'antiga mà major i dels de la nova noblesa, es caracteritzaven perquè reunien terres de distintes característiques. Aquest fet els possibilitava, a més de plantejar-se una especialització per possessions, controlar —bé personalment, bé a través dels seus arrendataris— els dos sectors fonamentals de l'economia illenca: els cereals i l'oli. Aquest darrer conreu fou, durant tot el període de temps estudiat, el principal producte d'exportació del camp mallorquí.⁴³ Diversos indicadors, entre d'altres el cadastre de 1685 sistematitzat per P. Montaner,⁴⁴ (1978), confirmen que, almenys des de la segona meitat del segle XVII, les possessions més valorades eren les olivereres. L'únic treball per ara existent sobre les entrades d'un patrimoni nobiliari mallorquí del segle XVII (el dels comtes de Formiguera) confirma altrament la importància de l'oli dins aquella casa. Així mateix, els estudis de G. Jover més recent sobre la composició i l'evolució de les rendes d'alguns patrimonis (Togores i Gual-Despuig, entre d'altres) demostren que, en general, les possessions olivereres, independentment de l'extensió, s'arrendaven a un preu superior que les cerealícoles.

Els permisos de desvinculació sol·licitats entre 1700 i 1808 il·lustren també el que diem. Cap de les facultats localitzades no és per alienar terres d'olivar; el que en tot cas proposen els fideïcomissaris és traspasar les terres menys productives i subrogar-ne el valor a favor de les finques olivereres. D'entre aquests permisos, n'hi ha alguns que resulten força clarificadors, per exemple les declaracions dels testimonis citats en el decurs de les diligències efectuades el 1768 sobre l'alienació de Son Caules i el Rafal (Manacor). En aquella ocasió, el tutor de l'immediat successor al vincle, Joan Miquel Antic de Llorac, digué que considerava l'alienació del tot beneficiosa, ja que les terres que es pretenien segregar, a més a més d'estar a set hores de camí de Palma, eren «*situadas en un paraje nada fertil, y expuesto a muchas contingencias, 'por ser de sola cosecha de granos', sin esperanza de hacerse allí mejoras*».⁴⁵ En canvi, les que es volien deixar lliures de càrregues i conservar íntegres —Son Cal·lar (Inca) i el Verger (Esporles)— eren les més precioses del patrimoni, estaven més a prop de Palma i eren aptes per al conreu arbori.

Els esmentats *Apeos* de 1818-19 permeten conèixer també les valoracions d'un conjunt important de possessions nobiliàries, de prop de cinc-centes, i tornen a confirmar el que observàvem en relació al cadastre de 1685. Convé tenir present, tot i això, que des de 1750 el conreu de l'oli comença a entrar en regressió.⁴⁶ E. Grau⁴⁷ resumeix, a la seva tesi de llicenciatura, les aportacions sobre aquesta matèria, entre d'altres els treballs de J.

⁴³ La importància d'aquest producte queda palesa al memorial que el 1767 adreçà al rei el marquès de la Romana, aleshores comandant general, per sol·licitar que anul·lès la prohibició d'exportar oli mallorquí. Aquesta memòria fou transcrita per I. MOLL BLANES: "Dos documentos sobre la economía mallorquina en el siglo XVIII" 327.

⁴⁴ P. DE MONTANER: *El brazo noble mallorquín durante los siglos XVI y XVII : su estructura y sus bases económicas*. Palma, 1978, 693 pp.

⁴⁵ AHN. *Consejos Suprimidos. Gracia y Justicia de Aragón. Justicia de Mallorca*. Lligall 18.766-2, F. 50v.

⁴⁶ J. JUAN VIDAL: "La producción de aceite en Mallorca durante la Edad Moderna y su papel en la economía mallorquina" *BSAL*, 1978, 36, 551-52.

⁴⁷ E. GRAU BIOSCA: *El conreu de l'olivera a Mallorca a mitjan segle XIX: sistema de conreu, organització del treball, rendiments i productivitat segons les dades de l'Interrogatori fiscal de 1850-51*. 2 v. Memòria de llicenciatura inèdita presentada a la Facultat de Geografia i Història de Barcelona, 1981.

Bisson⁴⁸ i G. Daviu,⁴⁹ i recalca la necessitat de relacionar les causes de la decadència amb les condicions socioeconòmiques de l'illa i amb el sistema de conreu extensiu que, des de feia segles, es practicava.⁵⁰ Resta encara per esbrinar si foren realment els latifundis nobiliaris els que progressivament anaren abandonant aquell conreu, però tot pareix indicar que el que succeïa era que els rendiments anaven decreixent. I, al mateix temps, les petites explotacions pageses que sorgien de les parcel·lacions de les grans possessions es decantaven cap a altres conreus: ametllers, figueres, vinya, etc.

El que, per la nostra banda, ens interessa fer notar és que els patrimonis nobiliaris mallorquins presentaven, com és lògic, fortes divergències entre si. Les possessions més productives de l'illa eren, com dèiem, en mans d'un nombre reduït de famílies que, a més de controlar els dos conreus fonamentals, posseïen terres marginals que podien posar en venda, amb sol·licitud reial prèvia, quan la conjuntura els era especialment difícil. Moltes altres tenien també terres, encara que no de les mateixes dimensions, a diversos indrets de l'illa i algunes es caracteritzaven pel fet de controlar només un sol conreu o, fins i tot, una sola finca que en molts de casos no era tan sols de bona qualitat. Els patrimonis més ben dotats des del punt de vista de la possessió de la terra pertanyien, a la segona meitat del set-cents, a unes poques famílies d'origen feudal —Zaforteza, Sureda de Sant Martí, Togores (comtes d'Aiamans) i Dameto (marquesos de Bellpuig), per esmentar només les més importants—, que amb el temps havien anant succeïnt a un nombre elevat de vincles. Les terres controlades per aquelles cases es trobaven repartides, com dèiem, pràcticament per tota l'illa.

Sobresortia, pel nombre de fideïcomisos que havia arribat a acumular,⁵¹ el patrimoni dels Zaforteza: era un dels més diversificats de l'illa i el que integrava més possessions (Vegeu mapes I). Inclouïa, abans que el 1805 es produís la divisió d'aquell llinatge en dues cases (Burgues i Quint), les següents finques:⁵²

- Palma: Rafal Vell i el camp de l'Alarp, antigament pertanyent a la possessió de Son Fortesa; Son Fortesa (provinents dels fideïcomisos fundats per Leonard i Pere Antoni Zaforteza); Son Valentin (del fideïcomís de Miquel Sanglada); Son Anglada (del fideïcomís de Jaume Sanglada i Valentí); Son Dameto —antigament ses Torres— (de l'heretat dels Zaforteza); Son Berga (fideïcomís de Berga); Son Quint (fideïcomís de Quint), i Santa Eulàlia.

48 J. BISSON: *La terre et l'homme aux Iles Baléares*, Aix-en-Provence, 1977, 213-18.

49 G. DAVIU PONS: "La producció d'oli a la Mallorca del segle XVIII", *L'Avenç*, (2ª època), 32, 1980, 49-53.

50 Una versió resumida de la seva tesina es pot trobar a l'article conjunt d' E. GRAU, E. TELLO: "Anàlisi de la producció agrària mallorquina en els seus dos sectors fonamentals: l'oli i els cereals: *Randa*.", 18, 1985, 46-91 sobre el conreu de l'oli a les grans explotacions i el dels cereals a les petites unitats pageses del Pla de Mallorca. Sobre aquest darrer tema, vegeu més concretament l'article d'E. TELLO: "La producció cerealícola a les petites explotacions pageses del Pla de Mallorca", *Estudis d'Història Agrària*, 4, 1983, 167-194.(1983).

51 J. RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA: *Alistamiento noble de Mallorca de 1762*. Palma, 1911, 202.

52 Coneixem la composició del patrimoni Zaforteza gràcies a l'inventari dels béns de Tomàs Burgues-Zaforteza i Berga fet a partir del mes de setembre de 1772 (ARM, Protocol 2.150, F. 120-199). Aquest mateix inventari havia estat treballat amb anterioritat per J. SUAU I PUIG: "Els patrimonis nobiliaris mallorquins al darrer quart del segle XVIII i primeres dècades del segle XIX", *Estudis d'Història Agrària*., 7, 1988, 139-160.

J. SUAU I PUIG: *El món rural mallorquí*, Barcelona, 1991, 334 pp. per establir l'estructura d'ingressos d'aquella casa. Per esbrinar la procedència dels béns, ens ha resultat també de gran utilitat el manuscrit sobre els orígens de la família redactat el 1984 per J. M. ZAFORTEZA SOCIAS: [*Família Zaforteza*], Palma de Mallorca, 1984, 71 f. Text mecanografiat.

- Calvià: Son Boronat.
- Esporles: Son Valentí i les Mosqueres (fideïcomís de Jaume Sanglada i Valentí), Son Bunyola i Son Balaguer.
- Lluçmajor: l'Estrella (heretat dels Sanglada).
- Manacor: Son Fortesa, Sant Josep i Son Vell (totes provinents de Zaforteza).
- Muro: l'Alqueria, l'Armitori i Vinagrella (també pròpies de Zaforteza).

Crida l'atenció la gran quantitat de possessions situades en el terme municipal de Palma, sobretot si tenim en compte que no era una pràctica generalitzada entre la noblesa mallorquina; la majoria de cases només n'hi solien tenir una o dues. En aquest cas, la major freqüència s'explica pel fet abans esmentat: l'elevat nombre de successions fideïcomissàries. Observam, si ens fixam en l'origen d'aquelles terres, que gairebé totes provenien de vincles instituits per diferents fideïcomitents, els quals originàriament també només degueren tenir una sola possessió al terme de Palma. No obstant això, a l'època que ens ocupa es valorava força que les terres que posseïa un determinat fideïcomisari estassin a prop de la capital: el preu del terreny era normalment superior, la proximitat en relació al lloc de residència dels seus titulars els estalviava despeses d'administració, facilitava la vigilància directa de les tasques, no els ocasionava problemes de desplaçament, etc. i, en definitiva, els predisposava, com es desprèn de diversos testimonis coetanis, a explotar-les directament.

En aquest cas concret, observam que s'explotaven a través d'un majoral les següents finques: el Rafal Vell, el Camp de l'Alarp, Son Berga i Santa Eulàlia, de Palma; Son Balaguer, d'Esporles; Son Boronat, de Calvià, i Vinagrella, de Muro. Certament totes —a excepció de les terres de Muro, que feien part d'una possessió emblemàtica pròpia de Zaforteza— eren a prop a la capital. Tot i això, reunien també la condició de ser les finques més productives de l'heretat, o bé posseïen sínies, safarejos i horts —tenien extensions de reguiu considerables—, o bé eren aptes per al conreu arbori, bàsicament per a les oliveres. Hi havia també un nombre important de possessions que es gestionaven a dos i terç, un tipus de contracte que, en lloc d'obligar l'arrendatari al pagament d'una renda fixa anual en diners o en espècia, el compelia a partir-se els fruits amb el propietari. El 1772 s'explotaven, seguint aquest sistema, Son Valentí, les Mosqueres i Son Bunyola, del terme d'Esporles, i Son Anglada, de Palma. Si bé és veritat que aquelles terres eren també properes a Palma, reunien la condició de combinar els conreus arboris (oliveres i garrofers) amb altres productes especialment interessants per al consum de la casa: fruites, hortalisses, vi, malvesia, etc. Aquest fet explica que el senyor es reservàs normalment dos terços de la collita d'oli i un terç de les garrofes i, a més, tot un grapat de productes concrets. Per exemple, dues dotzenes de melons, dues de carabasses i una de síndries, en el cas de Son Anglada, i dos terços de la malvesia, la meitat del vi, un paner de fruita i 20 canes de melons, en el cas de Son Bunyola.

L'arrendament era, per contra, el contracte preferit per gestionar aquelles terres més allunyades de Palma,⁵³ les quals —en contraposició a les que se solien dur a dos i terç o a

⁵³ Tot i això, no és menys cert que algunes possessions de Palma es portaven també en règim d'arrendament: Son Fortesa, Son Valentinet, Son Dameto i Son Quint. Totes, excepte Son Dameto, eren conreades per membres d'una mateixa família d'arrendataris: els Salas, àlies Silvestre, més coneguts com

través d'un majoral— estaven gairebé desproveïdes d'arbres i es dedicaven al conreu extensiu dels cereals i/o a l'explotació ramadera. La quantitat en metàl·lic que obtenia el senyor mitjançant l'arrendament d'aquelles possessions era certament baixa: l'Estrella (120£), l'Alqueria i l'Armitori (210£), Son Fortesa de Manacor (150£), Sant Josep (60£) i Son Vell (12£). No obstant això, en conjunt, li devien proporcionar el gra suficient per al consum de la casa: 312 quarteres de blat, 43 de civada i 10 d'ordi, a més de brossat, formatge i anyells per Pasqua, porcelles per Nadal i ous i aviram per tot l'any. La producció d'aquestes darreres finques es complementava força bé amb la de les possessions olivereres més orientades cap al mercat extern i —com veurem més endavant, en tractar de la desintegració de determinats patrimonis— aquestes finques menys rendibles constituïen sovint una espècie de reserva de terra, que els senyors sol·licitaven posar en venda amb l'excusa que no les podien gestionar directament i que només eren aptes per al conreu dels cereals.

Altres cases nobiliàries es caracteritzaven, en canvi, per l'elevada especialització. Un cas extrem el constitueix, tal vegada, el patrimoni dels Sureda de Sant Martí;⁵⁴ totes les seves possessions —a excepció de Son Mâger de Valldemossa— eren eminentment cerealícoles. Les que es trobaven a l'actual terme de Vilafranca es caracteritzaven perquè eren de bona qualitat i aptes per al conreu del blat i de la xeixa, mentre que les de Santanyí (el rafal dels Porcs) i les de Lluçmajor (l'Àguila) eren més primes i la seva finalitat era, sobretot, servir de pasturatge. Del mapa II que reproduïm a les pàgines finals, se'n desprèn que la ubicació de les possessions dels Sureda de Sant Martí recordava, encara al final del set-cents, el caràcter ramader dels patrimonis feudals mallorquins dels segles XIV i XV (G. Jover 1992). Al principi del vuit-cents, concretament després de la mort del darrer descendent baró de la casa —Marià Sureda de Sant Martí (†18 de febrer de 1805)— els vincles que havien posseït passaren a engrandir altres patrimonis: les finques de Manacor (la Punta, Pocafarina i el rafalet de Santacília), Santanyí (el ja esmentat rafal dels Porcs), Santa Margalida (la Torre) i altres de menor importància foren heretades pels Pinós; Son Mâger pels Desbrull i les de Lluçmajor i Vilafranca, és a dir les que pertanyien als fideïcomisos fundats per Salvador Sureda (1495), Pau Sureda (1562) i Francesc Sureda (1696), als Sureda (marquesos de Vivot).⁵⁵ Tot i que aquesta darrera casa ja posseïa un patrimoni considerable (unes 3.000 ha destinades bàsicament al conreu de l'olivera), fou a partir d'aleshores que es convertí en una de les més importants de l'illa. Els seus titulars passaren a tenir quasi 5.500 ha, duplicaren els ingressos i incorporaren, a la fi, possessions clarament cerealícoles (A. Morey, 1992: 117). El mapa III posa de manifest el caràcter eminentment oliverer del patrimoni Vivot abans d'aquella incorporació.

Un altre conjunt important de patrimonis, tant per l'extensió com per la diversificació, restaven també en mans d'altres famílies que feien part de les Nou Cases (Salas i Verí) o que, a la pràctica, hi estaven assimilades: el dels Despuig (comtes de Montenegro), Montaner (marquesos del Raguer), Dezcallar (marquesos del Palmer), Cotoner (línia major), Gual, Puigdorfilà, Caro (marquesos de la Romana), etc. Controlaven,

els Salas de Son Quint perquè amb el temps arribaren a adquirir-la. I. MOLL BLANES: "El liberalisme a la Il·lustració mallorquina: En Guillem Ignasi de Montis", *Randa*, 7, 1978, 194-95.

⁵⁴ Hem pogut reconstruir la composició d'aquest patrimoni a partir de l'inventari de Salvador Sureda de Sant Martí i Cotoner (ARM, V 260, F. 280-296) aixecat al final del segle XVIII.

⁵⁵ Coneixem la composició d'aquest patrimoni gràcies a altres recerques anteriors sobre la família, bàsicament a través de la meua memòria de doctorat A. MOREY: *De la noblesa mallorquina: el patrimoni Vivot (segles XVI-XIX)*. Memòria de doctorat inèdita presentada a la Universitat de les Illes Balears. Departament d'Història i Teoria de les Arts, Palma de Mallorca, 1989. La unitat documental bàsica d'aquella investigació fou el llibre titulat *Relación de los bienes y herencia de esta casa hecha en el año 1814: bienes del mariscal de Vivot* (133 folis).

generalment, finques olivereres i cerealícoles de grans extensions, alguna possessió prop de Palma i algunes terres marginals en relació al nucli principal del seu respectiu patrimoni. Un clar exemple de patrimoni mixt —en aquest cas amb possessions situades a la Muntanya (olivereres) i al Migjorn (cerealícoles)— és el dels marquesos del Raguer⁵⁶ (Mapa IV).

La seva fisonomia era similar a la que presentaven molts d'altres patrimonis, per exemple el dels Antic de Llorac, Armengol, Desbrull, Doms, Ferrer de Sant Jordi (comtes de Formiguera), Morell, Oleza, Orlandis, San Simón, Villalonga-Escalada, Rossinyol de Zgranada i molts d'altres.⁵⁷ A simple vista, malgrat que a la pràctica proporcionassin uns ingressos força dispars, aquests patrimonis només es diferenciaven entre si per la qualitat de les terres. Tot i això, a més d'aquestes cases —caracteritzades com dèiem perquè controlaven l'oli i els cereals— n'hi havia d'altres que posseïen la major part de les seves terres en un lloc concret, la qual cosa significava, ja d'entrada, que els seus ingressos depenien fonamentalment dels preus i/o de la renda d'un sol producte. Era el cas, per exemple, de les següents famílies:

- *Villalonga-Aguirre*: les seves possessions estaven situades principalment al Pla i al Migjorn: Solanda (Sant Joan), Son Coves (Campos), Son Fangos (Manacor) i la Torre (Montuiri). L'única excepció era Son Eriçó de Palma, segons l'*Apeo* només d'unes 8 ha. L'extensió total d'aquell patrimoni era de més de 300 ha.
- *Morell* (Solleric): era un típic exemple de gran patrimoni oliverer. Totes les possessions de la família estaven concentrades a dos municipis confrontants: Alaró (Solleric, Son Fuster i la Sort) i Bunyola (Solleric). En conjunt, unes 900 ha.
- *Truyols* (marquesos de la Torre): aquesta casa posseïa unes 2.000 ha. a un sol municipi: Manacor (l'Espinagar, el Fangar, la Mola, la Plana, Puig d'Anar, les Rotes i la Torre) i prop de 200 al terme de Palma (Son Vida).
- *Morey de Santmartí* (línia primera): totes les terres, a excepció de l'hort de Son Carbonell (Muro), estaven a Artà: Son Morei (203 ha), sa Devesa (1065 ha), Betlem de Marina (197 ha) i Alqueria Vella (1315 ha).

Tot això sense oblidar que hi havia molts d'altres patrimonis d'extensions més reduïdes i també molt més localitzats. Sovintejaven fins i tot exemples de famílies nobles que, com succeïa de forma general amb les de l'antiga mà major, tenien només una o dues possessions pròpiament dites: Bauzà de Mirabó (l'Eriçó i Mirabó, a Valldemossa), Marc de Bonmacip (Bonmacip, a Pollença), Roig de Lluís (Son Lluís, a Porreres), Sáenz de Ramírez (terres a Campanet), Torelló (a Sineu) Visconti (Son Forcimany, a Deià), etc. Aquesta diversitat de situacions explica, precisament, l'heterogeneïtat de l'aristocràcia mallorquina com a grup terratinent i permet intuir, al mateix temps, que les conseqüències de les successives mesures liberalitzadores de la propietat poguessin ser múltiples. És evident que

⁵⁶ La reconstrucció ha estat feta contrastant les dades dels distints *Apeos* de 1818-19 amb els traspassos consignats als llibres d'hipoteques entre 1768 i 1818.

⁵⁷ Per establir categories patrimonials, ens hem servit del buidatge dels *Apeos* d'A. Albertí i I. Moll; en conjunt, n'hem pogut reconstruir prop d'un centenar.

havien de variar, com a mínim, en funció de la situació econòmica de cada casa, del total de terres posseïdes, del nombre de possessions i de la major o menor diversificació de cada patrimoni.

La desvinculació amb llicència prèvia (1768-1808)

Diverses investigacions han posat de manifest la manca de liquiditat de les economies nobiliàries, de l'aristocràcia en general i dels patrimonis nobiliaris mallorquins en particular. Els estudis d'I. Moll i J. Suau⁵⁸ sobre els contractes d'arrendament han evidenciat que la majoria de cases es perpetuaven, de fet, amb els préstecs que els atorgaven els membres d'altres grups socials (mercadets, xuetes, pagesos benestants, etc.). El seu endeutament podia respondre, òbviament, a causes molt diverses: despeses sumptuàries, deutes processals, pagaments de lloguers, etc. i variava, com és lògic, en funció de cada patrimoni.⁵⁹ És indubtable, tot i això, que estava força relacionat amb les pràctiques hereditàries pròpies del grup i, més concretament, amb la institució fideïcomissària. Aquesta forma de vinculació havia provocat, com hem vist, que la terra circulàs dins un cercle cada cop més reduït de famílies i, per altra banda, que aquelles, per aconseguir incrementar els seus patrimonis, entrassin en costosos litigis. Aquest darrer factor explica, com demostrarem en el cas concret del patrimoni Vivot, la importància de les despeses processals dins les economies nobiliàries i, al mateix temps, que la "incorporació amb litigi previ" s'hagués convertit, a la segona meitat del segle XVIII, en la via d'acumulació més freqüent.⁶⁰ Generalment, quan moria el darrer cridat a la successió d'un vincle, eren moltes les cases que es creien amb el dret de succeir i pràcticament tot d'una començaven les desavinences. Els plets solien ser molt llargs; les sentències, donades en primera instància per l'Audiència de Mallorca, podien ser revocades pel Consell de Castella i, fins i tot després de molts d'anys, els demandats podien ser condemnats a satisfer els fruits que havia produït el fideïcomís en qüestió. Quan això succeïa, els fideïcomissaris al·legaven, en primer lloc, no disposar de diners en efectiu i, tot seguit, que com a fiduciaris —és a dir, com a mers usufructuaris dels béns que posseïen— no estaven facultats per posar-los en venda.

Aquesta prohibició explica, al mateix temps, l'hegemonia de la noblesa com a grup terratinent i la seva dependència econòmica d'altres grups socials:⁶¹ per exemple, que es veiés sovint obligada a carregar els seus patrimonis amb censals i que exigís constants avançaments als seus arrendataris i, fins i tot, els freqüents embargaments dels patrimonis vinculats. Les confiscacions es produïen, a instància de Sa Majestat, quan els titulars de

⁵⁸ I. MOLL BLANES, J. SUAUAU: "Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)", *Estudis d'Història Agrària*, 2, 1979, 95-191.

⁵⁹ J. SUAUAU I PUIG: *El món rural mallorquí*, Barcelona, 1991, 85-88, 97.

⁶⁰ A. MOREY: *De la noblesa mallorquina: el patrimoni Vivot (segles XVI-XIX)*. Memòria de doctorat inèdita presentada a la Universitat de les Illes Balears. Departament d'Història i Teoria de les Arts, Palma de Mallorca, 1989 i A. MOREY: "El patrimoni Vivot: alguns suggeriments sobre la seva formació", *Estudis d'Història Econòmica*, 1, 1992, 105-115.

⁶¹ Sobre aquesta qüestió, són força interessants les matisacions que fa C. MANERA: "Resistir i créixer: canvi econòmic i classes socials a la Mallorca del segle XVIII". *Randa*, 26, 1990, 61-66 als plantejaments d'I. MOLL BLANES, J. SUAUAU: "Memoria explicativa del estado de la isla de Mallorca en el siglo XVIII", R. FERNANDEZ (ed.): *España en el siglo XVIII: Homenaje a Pierre Vilar*, Barcelona, 1985, 264-65. L'autor argumenta que, des d'una òptica sociopolítica i des del punt de vista de la propietat de la terra, el seu pes era encara indiscutible, però que a la segona meitat del set-cents ja no es podia dir el mateix respecte al seu domini econòmic. Cal afegir, no obstant això, que els mateixos autors criticats per C. Manera han dut a terme una revisió dels seus punts de vista inicials. És especialment interessant el primer capítol del llibre de J. SUAUAU I PUIG: *El món rural mallorquí*. Barcelona, 1991, 30-34, sobretot quan apunta que les contínues notícies sobre els deutes que contreïen els nobles amb els mercaders i arrendataris ens haurien de fer reflexionar sobre l'autèntic significat de termes com "predomini" o "hegemonia" dins el món rural.

béns fideïcomesos declaraven que no disposaven de mitjans per afrontar els seus deutes. Era la solució que tradicionalment se seguia als diferents territoris de la monarquia hispànica quan els possessors de vincles es declaraven insolvents i significava, en el cas de Mallorca, que els patrimonis en qüestió passaven a ser administrats per la Reial Audiència. Els seus titulars rebien només una quantitat prèviament estipulada en concepte d'aliments; les altres entrades eren destinades a satisfer, previ concurs, els deutes dels distints creditors.⁶² Teòricament, els béns confiscats només podien ser restituïts als seus possessors legals quan els deutes havien estat totalment liquidats.

Per evitar situacions extremes i tenint en compte la manca generalitzada de béns lliures dins la majoria de patrimonis, hi havia una possibilitat: la desvinculació amb llicència prèvia. Al llarg del segle XVIII era el rei, sempre a través dels consells i les audiències, qui controlava la circulació en el mercat de les terres vinculades. Només la Cambra de Castella podia atorgar, prèvia petició de l'interessat i a la vista dels informes d'utilitat emesos per les autoritats locals i els testimonis citats, les facultats de desvinculació. Els motius que els vinculistes podien al·legar a les seves respectives sol·licituds eren múltiples: pagar dots i lligítimes als seus germans menors, afrontar despeses d'administració en general, dur a terme reparacions i millores, invertir a favor d'altres terres més productives, etc. No obstant això, a la pràctica se sol·licitaven gairebé sempre per la mateixa causa: afrontar la manca de liquiditat dels titulars, cancel·lar els deutes endarrerits i aixecar o evitar la confiscació de les seves rendes. Als expedients de llicències per desvincular,⁶³ hi sovintegen les referències als embargaments de rendes i als concursos de creditors fets per la Reial Audiència de Mallorca i altres tribunals. La majoria de peticionaris reconeixen haver tingut, a vegades en més d'una ocasió, els patrimonis confiscats i haver disposat només d'una quantitat prèviament estipulada per satisfer les necessitats de la seva casa. Destaquen, en aquest sentit, les peticions presentades pels següents fideïcomissaris: Jaume de Togores i Oleza, comte d'Aiamans (1741); Miquel Ramis d'Ayreflor i Ferrer (1778); Francesc de Berard i Pontivic (1803); Ramon Maroto i Francesca de Villalonga, marquesos de casa Ferrandell (1808); Joan Antoni Zaforteza i Morro, abans Ferrer de Sant Jordi (1825), etc.

Aquestes i altres crítiques expliquen que fos el govern mateix el que arribàs a plantejar, sobretot durant els regnats de Carles III (1757-1788) i de Carles IV (1788-1808), la reforma de la propietat vinculada.⁶⁴ El seu objectiu —com es desprèn dels escrits dels

⁶² Una primera aproximació a aquesta problemàtica, la podeu trobar a la meua memòria de doctorat ja citada A. MOREY: *De la noblesa mallorquina: el patrimoni Vivot (segles XVI-XIX)*, 143-149) i a l'article sobre el segrestament del patrimoni Vivot com a conseqüència de la pèrdua del fideïcomís de Desclapés A. MOREY: "El segrestament del patrimoni Vivot com a conseqüència de la pèrdua del fideïcomís de Desclapés (1746-1753)", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, 5, 1993, 17-23. Allà mateix ens referirem a altres casos documentats per historiadors de la noblesa castellana, per exemple, a l'embargament dels béns de la casa d'Osuna, estudiat per I. ATIENZA HERNANDEZ: "La quiebra de la noblesa castellana. Autoridad real y poder señorial: el secuestro de bienes de la Casa de Osuna", *Hispania*, 1984, 156, 49-81. Darrerament altres estudiosos han insistit sobre aquesta problemàtica, entre d'altres J. A. CATALÀ SANZ: *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII*, Madrid, 1995, 374 p., per citar només un dels treballs més recents.

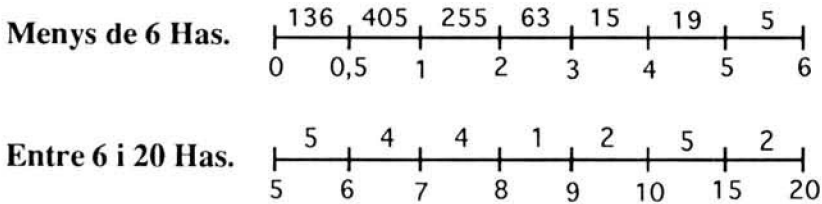
⁶³ De l'època que ens ocupa, hem localitzat les peticions dels següents membres de la noblesa mallorquina: Joan de Torrella (1727), Gaspar Villalonga i Mir (1737), comte d'Aiamans (1741, 1748, 1791), Francesc Gual i Despuig (1742), Raimundo Fortuny de Ruesca (1746), Miquel Ramis d'Ayreflor i Ferrer (1761, 1778), Pere Dezcallar i Dameto (1767), Jeroni Alemany i Flor (1773), Nicolau Brondo i Villalonga (1791), Francesc Dameto i Berga (1792), Tomàs Josep de Verí i de Togores (1792), Nicolau de Pueyo i Pueyo (1801) i Francesc Berard i Pontivic (1803), marquesos de Casa Ferrandell (1808).

⁶⁴ Les principals mesures dictades durant aquest període apareixen recollides a la *Novísima recopilacion de las leyes de España dividida en XII libros en que se reforma la recopilacion publicada ... en el año 1567 ... y se incorporan las pragmáticas, cédulas, decretos, órdenes... y otras providencias no recopiladas...*, 5,

coetanis, de la *Instrucción de Estado*⁶⁵ i de les successives mesures fiscals publicades durant els primers anys del vuit-cents— era doble: sanejar els grans patrimonis i trobar una mena de sortida a la crisi financera que amenaçava el govern. L'anàlisi dels traspassos de propietat duts a terme per la noblesa mallorquina entre 1768 i 1808 posa clarament al descobert els mòbils d'aquella reforma i deixa entreveure, per altra banda, que fou precisament la noblesa tradicional —i, en tot cas, un grup molt concret d'individus que abans hem qualificat d'*hidalgos* o de baixa aristocràcia— els que realment en sortiren beneficiats.

El nombre total de traspassos fets a Mallorca entre 1768 i 1808 (en conjunt, 947 actes de propietat nobiliària) no significaren ni la pèrdua de l'hegemonia de la noblesa com a grup terratinent ni l'erosió de la gran propietat nobiliària.⁶⁶ Les terres traspassades no sobrepassaren les 3.000 ha, aproximadament un 3% de l'extensió total que aleshores controlaven els membres d'aquell grup social. Per l'altra banda, només un 55% procedia de possessions pròpiament dites i la resta eren unitats menors o petites parcel·les que, en la majoria de casos, no estaven ni tan sols vinculades. L'anàlisi de l'extensió més freqüent de les parcel·les segregades determina que no solien superar, com es desprèn de la taula que adjuntam, les dues hectàrees d'extensió i que es tractava, majoritàriament (en un 57 % dels casos), de segregacions inferiors a 1 ha.

Taula núm. 2: Extensió de les parcel·les segregades (sobre un total de 947 casos)

- **Més de 20 Has.:** una porció de Son Fortesa, de Puigpunyent (21 ha); Pòrtula i Son Alegre, de Marratxí (46 i 96 ha, respectivament); Son Fe i Son Sagner, d'Alcúdia (355 i unes 200 ha, respectivament), i Son Camps i Son Brondo, de Calvià.
- **Possessions senceres:** el Rafalet i Son Espanyolet, de Lluçmajor (96 ha); Salma, l'Estepar i Son Fortesa, d'Artà (105, 132 i 551 ha,

114-116, al diccionari de M. MARTINEZ ALCUBILLA: *Diccionario de la administración española: compilación de la novísima recopilación de España en todos los ramos de la administración pública*. (3a. ed.), Madrid, 1879, 6: 709-711 i a l'estudi de B. CLAVERO: *Mayorazgo propiedad feudal en Castilla: 1369-1836*, Madrid, 1974, 292-94.

⁶⁵ El contingut de la Instrucció de 1777 - recollit posteriorment al *Real decreto de S.M. para que el Consejo proponga las reglas y precauciones (...) á fin de remediar el abandono de las tierras vinculadas, ó prohibidas de enagenarse y promover su cultivo...* (1789) - il·lustra els propòsits de la reforma de la propietat vinculada projectada des del govern. La *Instrucción* posava en relleu els següents aspectes: la llibertat de fundar vincles i *mayorazgos* de qualsevol persona (artesans, pagesos, comerciants, etc.) multiplica l'ociositat; les vinculacions, a més de perjudicar la lliure circulació de la terra en general, ocasionen perjudicis notables als seus possessors: deutes, plets, etc.; els possessors de vincles, fins i tot aquells que no tenen problemes econòmics, generalment no es dediquen a millorar-los, perquè no els és permès detreure la quantitat equivalent a les millores invertides.

⁶⁶ De fet, les conclusions a què aquí arribam, estudiant només la propietat nobiliària, són semblants a les que obtingueren I. MOLL BLANES: "Els circuits de la terra (Mallorca 1768-1814)", 133-152 i B. ORELL: "Comprar i vendre a Fornalutx (1796-1836)", 153-178 en els seus respectius estudis sobre el mercat de la terra als termes de Santanyí i Sòller al final de l'Antic Règim.

respectivament); Auxella, a Selva; Biniaraix, a Sóller; Conques, a Puigpunyent; Son Elzèbits, a Petra (unes 300 ha.), i Son Llompards, a Sóller.

La majoria de parcel·les (un 95,67%), tant les d'extensió més reduïda com les possessions pròpiament dites i els trossos de terreny més grans, foren traspasades per via d'establiment. És a dir, a través del pagament d'una entrada i un cens anual. Aquest sistema permetia als establidors conservar el domini directe i obtenir, al mateix temps, una renda anual fixa en concepte de renda de la terra. No obstant això, sembla que els ingressos que a la pràctica els reportaven aquelles pensions no eren gaire elevats. Per una banda, perquè l'import dels propis censos era generalment baix, en ocasions fins i tot simbòlic (5 sous). I, així mateix, perquè era freqüent —si tenim en compte les opinions dels coetanis— que amb el temps se n'arribàs a perdre la memòria:

Los frutos civiles tienen aquí en Mallorca en el día muy poco aprecio; antiguamente se formaban ricos patrimonios con censos pues corrían al fuero del 8%, posteriormente pasaron al 5 y reducidos desde 1750 (...) al 3%, apenas hay quien quiera bienes de esta clase porque no toman aumento, es difícil y engorrosa la cobranza de ellos, y son muy gravosos por estar continuados en la cuenta del catastro p[or] su justo capital pa[ra] la contribucion de tallas y utensilio (...) A penas hay en el día quien de casas y tierras en emphyteusis por los motivos insinuados y porque subdividiéndose despues las [h]ipotecas y en consecuencia los censos, (...) se hace muy difícil el cobro y apesar de la mayor vigilancia y cuidado no se logra tener un cabreo corriente y arreglado.⁶⁷

El que realment era important per a aquelles cases que acudien al mercat per manca de liquiditat era disposar de diners en efectiu. Per això, exigien entrades elevades i, a la pràctica, els contractes d'establiment s'assimilaven més a compra-vendes pròpiament dites que no pas a lloguers de terra.⁶⁸ Cal tenir present, tanmateix, que el que realment explica que els fideïcomissaris mallorquins del set-cents es decantassin per establir i no pas per vendre es deu, bàsicament, al fet que l'emfiteusi era l'única forma de traspàs legalment permesa per la institució fideïcomissària. No de bades fou precisament durant la segona meitat d'aquella centúria, que els defensors de la propietat vinculada al·legaren les qualitats d'aquella forma de cessió i els avantatges de les institucions vinculars pròpies dels antics territoris de la Corona d'Aragó davant el *mayorazgo* castellà.⁶⁹

Tenim, en un 60% de les actes enregistrades, informació sobre la tipologia de les terres traspasades, la qual cosa ens permet afirmar que les petites parcel·les eren normalment de baixa qualitat: terres de secà sense arbres, terres de secà i garriga i antigues rotes. Exigien, perquè fossin productives, fortes inversions de treball i, així i tot, no sempre garantien l'autonomia de les famílies que les adquirien.⁷⁰ Els compradors, generalment

⁶⁷ ARM, R.A., 1803/33.

⁶⁸ Contrasta, per exemple, amb la situació descrita per R. CONGOST: *Els propietaris i els altres. La regió de Girona: 1768-1862*, 128-129, en el cas de Girona, on els establidors solien exigir molt menys per entrada que en concepte de pensió (renda de la terra).

⁶⁹ B. CLAVERO: *Mayorazgo propiedad feudal en Castilla: 1369-1836*, 307-311.

⁷⁰ E. TELLO: "La producció cerealícola a les petites explotacions pageses des Pla de M", *Estudis d'Història Agrària*, 4, 1983, 167-194 ha establert, per a la zona cerealícola del Pla de Mallorca i d'acord amb uns rendiments mitjans que giraven entorn als 11,4 hl de blat per hectàrea i any, que no podien assolir l'autoreproducció aquelles unitats productives que no arribaven a les quatre hectàrees: dues destinades al conreu del blat, una al de llegums, més la terra necessària per a aliment del bestiar. Tot i això, és evident,

petits pagesos o simples jornalers, es veïen obligats sovint a cercar altres fonts alternatives. La seva subsistència continuava depenent de la demanda de mà d'obra de les grans possessions nobiliàries i, només la "fam de terra", motivada en part per la multiplicitat de vincles i fideïcomisos, podia explicar de fet el seu interès d'adquirir terres d'aquelles característiques. Aquesta situació era clarament exposada per molts de fiduciaris quan sol·licitaven del monarca permís per desvincular:

*los que se arriesgan a ello son gentes pobres, q[u]e no tienen otros medios, ni aun los necesarios para los adelantamientos que exige la labranza (...) Estos animados con el derecho de propiedad las cuidaran y haran dar a las mismas cuanto ofrece su calidad.*⁷¹

Únicament les parcel·les superiors a les 15 ha, procedents en la majoria de casos de grans propietats, solien ser de bona qualitat o gaudien, si més no, de certa entitat: un sementer, un olivar, un figueral, un ametllerar, l'hort o la pleta d'una possessió concreta, etc. Però a aquelles porcions, de la mateixa manera que a les possessions pròpiament dites, només hi pogueren accedir un nombre restringit d'individus. Generalment aquells que disposaven ja de terres heretades dels seus avantpassats o que s'havien enriquit amb l'exercici de determinades activitats o càrrecs.

Taula núm 3: Relació de les grans extensions de terreny segregades entre 1768 i 1808

Finca	Data	Cessionari	Adquirent
Auxella (Selva)	1786	Oleza i Dezcallar, J. Ignasi	Fiol, Pere (notari)
Conques (Puigpunyent)	1784	Dezcallar i Alvarez de Zamudio, Guerau (†)	Barceló i Pont de la Terra, Antoni (capità)
Estepar (Son Servera)	1802	Dameto i Berga, Francesc	Vives, Llorenç (mà major)
Rafalet i Son Espanyollet (Llucmajor)	1796	Togores i Sanglada, Josep	Montserrat, Sebastià (<i>don</i>)
Salma (Artà)	1790	Togores i Cotoner, Miquel Marià	Sureda, Andreu (mà major)
Son Alegre (Marratxí)	1768	Sanglada i Puigdorffila, Maria	Ferrer de Sant Jordi, Jerònima (noble)
Son Elzèbits (Vilafranca)	1776	Boixadors i Sureda de Sant Martí, Josep	Asquer i Fontichelli, Carlos (comerciant)
Son Fe (Alcúdia)	1806	Verí i de Togores, Tomàs Josep	Cladera i Company, Cristòfol (tresorer de la Seu)
Son Fortesa (Artà)	1776	Salas i Desbrull, Maria	Despuig i Dameto, Joan (comte de Montenegro)

com ha posat de manifest C. MANERA: "Resistir i créixer: canvi econòmic i classes socials a la Mallorca del segle XVIII", *Randa*, 26, 1990, 7-83 i altres estudiosos integrats dins el grup d'Estudis d'Història Econòmica, que el petit pagès disposava també d'altres estratègies de reproducció i, fins i tot, de creixement: manufactura tèxtil - M. DEYÀ: "Introducción a la tipología de las actividades textiles rurales en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII", *Estudios d'Història Econòmica.*, 1, 1987, 7-19; M. DEYÀ: "La industria rural textil en la Mallorca moderna: producción y formas de comercialización interior", *Estudios d'Història Econòmica.*, 2, 1988, 15-41 i C. MANERA: "Comerç, capital mercantil i manufactura tèxtil a Mallorca, 1700-1830", *Randa*, 1988, 23, 39-82.-, vi i aiguardent - C. MANERA: "Viticultura i mercat: reflexions sobre la producció i el tràfic de l'aiguardent mallorquí al segle XVIII", *Estudios d'Història Econòmica.*, 1, 1988, 117-150.-, conreus alternatius en general, contraban - A. BIBILONI: "Comerç de contraban a Mallorca: 1750-1812: el cas del tabac", *Estudios d'Història Econòmica.*, 1, 1988, 65-97; A. BIBILONI "Mallorca i els ports europeus: la comercialització de l'oli: 1667-1702", *Randa.*, 25, 1989, 17-46. A. BIBILONI: "Reforma econòmica i 'legalització' del contraban a Mallorca (1650-1720)", *Randa.*, 26, 1990, 85-102.-, etc. Vegeu, per a una síntesi de les principals aportacions dels historiadors mallorquins en el camp de les activitats rurals no agrícoles, el darrer capítol de l'esmentat llibre de J. SUAU I PUIG: *El món rural mallorquí*, Barcelona, 1991, 230-284.

⁷¹ AHN. *Consejos Suprimidos. Gracia y Justicia de Aragón. Justicia de Mallorca*, Lligall 18.777-78 (1792).

Son Llompartds (Sóller)	1768	Bauzá i Brondo, Joana	Borràs, Josep (<i>don</i>)
Son Sagner (Alcúdia)	1803	Verí i de Togores, Tomàs Josep	Cladera i Martorell, Llorenç

D'entre els compradors procedents de l'antiga noblesa, destaca, a més de Jerònima Ferrer de Sant Jordi, el comte de Montenegro, que el 1776 adquirí, per 79.000£⁷², Son Fortesa d'Artà, una finca oliverera d'unes 550 ha que entra en circulació amb la mort sense descendència del darrer cridat al fideïcomís fundat el 7 de novembre de 1689 per Jeroni de Salas i de Verí. Maria de Salas i Desbrull, darrera possessora i vídua de Felipe de Valderrama y Haro, morí el 30 de desembre de 1775. Havia fundat un llegat devot a favor de la seva ànima⁷³ i, per això, els seus marmessors posaren en subhasta pública l'esmentada possessió, que, a causa de la seva valoració, només pogué ser adquirida pel titular d'un dels grans patrimonis nobiliaris del moment. Aleshores, els comtes de Montenegro i de Montoro, a més del seu patrimoni peninsular,⁷⁴ tenien terres i drets a alguns municipis de l'illa: Bunyola (Raixa i la Casa Nova de Raixa), Campanet (Son Garreta), Manacor (cavalleria de la Tretzena), Muro (Son Sastre), Puigpunyent (Son Serralta i Son Ferratjans), Santa Margalida (l'Alqueria), Palma (Son Puigdorfilà i Son Bessó) i Sant Joan i Vilafranca (els Castellots, la Franquesa i Son Bou). Però a partir aquella adquisició, passaren a controlar, a més, una de les possessions més productives de la comarca de Llevant. La importància que des de llavors li atorgaren es palesa a partir del fet que, poc temps després d'haver-la incorporada, l'agregassin als restants béns vinculats de la casa. Aquesta nova fundació ens serveix per demostrar empíricament que, encara que el fideïcomís no significà una forma de vinculació tan estricta com el *mayorazgo*, no garantia per si sol que els béns abans fideïcomesos circulassin tan lliurement com volien suposar els seus defensors.⁷⁵

Un altre cas que resulta útil per documentar el que diem és el que fa referència a l'alienació de Conques, una possessió del terme de Puigpunyent, que entra també en circulació arran de la mort sense descendència del darrer agnat de la casa dels Dezcallar (línia de la Casta). En aquest cas, la comprà el capità Antoni Barceló i Pont de la Terra, personatge que s'havia enriquit fonamentalment amb l'exercici del comerç i del cors. Els

⁷² A l'escriptura de cessió (ARM, O-363: 5v), s'estipula que d'aquesta quantitat es pagarien només, comptades en taula, 18.000 £ i que se'n rebaixarien 14.991£ 14s 7d en concepte de cens reservatiu que el comte hauria de prestar anualment a distintes institucions eclesiàstiques beneficiades per Maria de Salas en el seu testament. Amb les 45.520 L. 19s 6d restants, es crearia un altre cens reservatiu que suposaria el pagament anual de 1.365£ 5s 4d en concepte de pensió.

⁷³ El testament d'aquesta senyora, algunes correccions i els seus codicils es poden consultar a l'ARM (R-706:50 i ss., 68-72v i O-363:8). Ens interessa destacar —a més de la clàusula fundacional: «Pagades, cumplides y satisfetes totes las damunt ditas cosas y tots qualsevols altres deutas (...) en tots los altres empero bens meus, tant mobles com immobles, raiesses i semovents, presents i devenidors: Instituesch y hereu meu universal fas a Nostre Señor Deu Jesuchrist y per ell la mia anima», dels nombrosos llegats devots i dels múltiples llegats a familiars i a no familiars— que disposà també sobre la manera de succeir al benefici eclesiàstic que ella mateixa havia fundat a l'església de Santa Eulàlia i que aleshores posseïa el senyor Clar. Deixà la primera vacant al subdiaca Joan Crespi, que fou substituït pel prevere Sebastià Serra; màna que tots els plets relacionats amb el benefici se seguïssin a càrrec de la seva herència i deixà alternativament el patronat als senyors Antoni de Salas i Francesc Desbrull.

⁷⁴ Al Regne d'Aragó, hi posseïen els comtats de Montenegro i de Montoro amb jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mitx imperi; diverses cases a la vila de Montoro; terres de pasturatge (*pardinas*); algunes propietats i horts; un molí de fer farina i un altre bataner; un fom de coure pa; diversos censos; el delme del gra (43 quarteres i 3 barcelles de blat); el redelme dels xots —entre 30 i 40 anuals—, i les cases majors, anomenades el Palau del Senyor Comte, situades dins la mateixa població (ARM, Protocol 2.206, F. 20-25v).

⁷⁵ Interessa assenyalar, malgrat tot, que el 19 de desembre de 1827 fou capbrevada per Ramon Despuig i Zaforteza, que declarà haver-ne segregat 54 quarterades per pagar la llegítima paterna al seu germà Salvador, detracció que no hauria permès en canvi el règim vincular de Castella (ARM, R.P. Escrivania de la Reial Capbrevació, 1827).

seus fills feren part de l'Orde de Carles III. Aleshores disposava, segons sembla, de molt de diner en efectiu que volia invertir en la compra de terres i que no ho podia fer perquè pràcticament la totalitat de les possessions de l'illa es trobaven fideïcomeses.⁷⁶ Per això, no li quedà més remei que esperar que l'Església, arran del llegat devot fundat per Guerau Dezcallar i Álvarez de Zamudio, traspassàs⁷⁷ una finca que des de feia segles restava en mans d'una mateixa família.

L'adquisició feta, el 1776, per un *hidalgo* d'ascendència mercantil, Carlos Asquer i Fonticheli, de la possessió de Son Elzèbits (Petra) demostra, altrament, les compres fetes durant aquells anys per algunes famílies de la nova noblesa. La cessió es produí, en aquella ocasió, a causa de l'endeutament del seu propietari i perquè la finca no es trobava fideïcomesa. El 1760, Josep de Boixadors i Sureda de Sant Martí l'havia empenyorada a favor de Carlos Asquer; passaren els anys sense que el deute fos satisfet i, al final, Asquer la comprà per 12.000£. Altres casos confirmen que la majoria dels traspassos es produïen, de fet, pel mal estat de les economies nobiliàries. Per una banda, el signat el 1802 per Francesc Dameto i Berga⁷⁸ de la finca l'Estepar (Son Servera) a favor de Llorenç Vives i, per l'altra, el de Miquel Marià Togores i Cotoner de la possessió Salma (Artà) adquirida el 1790 per Andreu Sureda. Un any després aquest darrer fideïcomissari es tornà a dirigir al Consell de Castella sol·licitant poder alienar altres béns i afrontar el pagament d'un dot de 10.000 £, que el 1737 havia llegat son pare a la seva germana Catalina. Les terres que en aquella ocasió pretenia traspassar pertanyien a la possessió de Lluamar (Manacor), fideïcomesa des de 1503, però, com que aleshores no aconseguí el beneplàcit del monarca, hagué d'esperar una altra avinentesa.

Els dos darrers traspassos comentats, l'Estepar i Salma, demostren, al seu torn, que determinades famílies de l'antiga mà major, aleshores tingudes ja per *hidalgas*, es beneficiaren també de les segregacions que, sempre prèvia llicència, duia a terme la noblesa tradicional. Ens interessa comentar, per últim, l'accés a la gran propietat per part d'alguns individus que, durant la segona meitat del set-cents, s'havien distingit en l'exercici de determinades professions: missers, notaris, alts càrrecs de l'Església i del govern, etc. Són els casos, entre d'altres, del notari Pere Fiol, que el 1786 adquirí la possessió Auxella de Selva; el de don Llorenç Borràs (Son Llompards, de Sóller, el 1768); el de don Sebastià Montserrat, per cert emparentat amb el ministre M. G. Soler (el Rafalet i Son Espanyol, de Lluçmajor, el 1796) i el de Llorenç i de Cristòfol Cladera (Son Fe i Son Sagner, d'Alcúdia, el 1806 i el 1803, respectivament). Aquestes darreres possessions pertanyien al ja esmentat Tomàs de Verí i de Togores, titular d'un important patrimoni agrari i membre distingit de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País: representant, per així dir-ho, del tipus d'alta noblesa instruída propulsada des del govern. El 1792 havia sol·licitat permís per desvincular-les perquè es trobaven en un paratge dels més insans de l'illa, prop de

⁷⁶ El temor d'adquirir terres de fideïcomís sense abans haver escorcollat si els titulars havien obtingut permís reial per desvincular-les es posa de manifest a la seva correspondència particular: *Es de buena calidad de tierra* [es refereix a Son Delabau de Lluçmajor], *alegre, y confina con el mar dentro de la badia, (...) es verdad que hay fideicomiso pero como Da. Maria Zaforteza esta en Madrid dijo que solicitaria la licencia del Rey y la remitirá para que pueda venderse* (AMP. Secció Barceló. Epistolari (1781). Tot i que no existeix cap estudi exhaustiu sobre el capità Barceló, es pot consultar la breu biografia publicada per l'Ajuntament de Palma: G. JANER MANILA: *El general Barceló*, Palma, 1984, 71 pp. i la bibliografia que allà s'esmenta.

⁷⁷ L'entrada de l'establiment quedà estipulada en 20.000£ i el cens anual, en 467£ 18s (ARM, CH-694).

⁷⁸ El 30 de juny de 1792 s'havia adreçat a Sa Majestat al·legant que *hallandose imposibilitado de poder satisfacer sus deudas (...) a causa de la esterilidad de los tiempos y atrasos de su casa, y para la mayor seguridad de los adquirientes, siendo indispensable y necesaria la R[ea]l licencia* (AHN. *Consejos Suprimidos. Gracia y Justicia de Aragón, Justicia de Mallorca*, Lligall 18.777-78).

l'Albufera, i perquè eren de les menys productives del seu patrimoni: eren de baixa qualitat, estaven allunyades del nucli de població, de la resta de terres que ell posseïa, etc.

Tal com exposava a la seva petició, aquests factors el forçaven a arrendar-les a pagesos amb pocs mitjans, que no sempre li pagaven les quantitats que s'havien estipulat.⁷⁹ I, per això, aconseguí convèncer la Cambra. El monarca imposà només una condició: que els diners obtinguts amb els traspessos quedassin subrogats, una vegada satisfets els deutes endarrerits, a favor d'altres fideïcomisos. Aquesta sola clàusula, unida a les característiques de les finques en qüestió, és suficient per copsar el que perseguia la monarquia amb la reforma de les institucions vinculars: reforçar les bases econòmiques de la noblesa tradicional. D'aquí que resulti perfectament comprensible que la majoria de terres segregades durant aquells anys per l'alta noblesa fos marginal respecte a la configuració de cada patrimoni, d'una possessió en particular o bé terres allunyades del lloc de residència habitual dels seus possessors (Palma). El mapa V del patrimoni Verí resulta il·lustratiu del que diem.

L'exemple relatiu a les prop de 120 ha provinents de Son Caules (Manacor), traspassades entre 1776 i 1803 amb un total de 120 actes, il·lustra l'altra de les solucions esmentades: la segregació en petites sorts de les distintes parcel·les provinents d'una mateixa possessió i l'accés a la terra d'un nombre considerable de famílies que, malgrat tot, havien de continuar anant a jornal. En aquest cas, el titular del patrimoni Dezcallar (línia segona) havia demanat permís per desvincular⁸⁰ al·legant, com ja hem dit, que les terres que pretenia segregar eren les menys productives del seu patrimoni, estaven allunyades de Palma, eren de baixa qualitat, es trobaven pràcticament desproveïdes d'arbres, etc. I, certament, així ho reconegueren els diferents testimonis que, davant el jutge i amb jurament, hagueren de respondre a un llarg interrogatori. Perquè Pere Dezcallar pogués alienar Son Caules, li exigiren que fes les cessions mitjançant contractes emfitèutics i en petites sorts. Això darrer explica que cap de les parcel·les superés les 3 ha: 12 no arribaren a mitja, 66 (el 55%) no passaren d'una quarterada (0,710 ha.), 36 oscil·laren entre 1 i 2 ha i només 6 superaren aquesta darrera xifra. Amb aquestes condicions es pretenia evitar, per una banda, que mancàs mà d'obra barata per conrar les terres romanents de Son Caules (aproximadament unes 100 ha) i, per l'altra, que el seu senyor no perdés la condició de propietari eminent. Tot això sense oblidar que aquella operació podria solucionar, encara que momentàniament, la difícil situació que aleshores travessava el titular del patrimoni en qüestió, ja que cal no perdre de vista que Pere Dezcallar i Dameto, com la majoria de fideïcomissaris mallorquins, havia acudit a S.M. perquè es trobava perseguit pels creditors i, en definitiva, per por d'un segrestament que no acabàs finalment amb la totalitat dels seus béns.

Recapitulacions

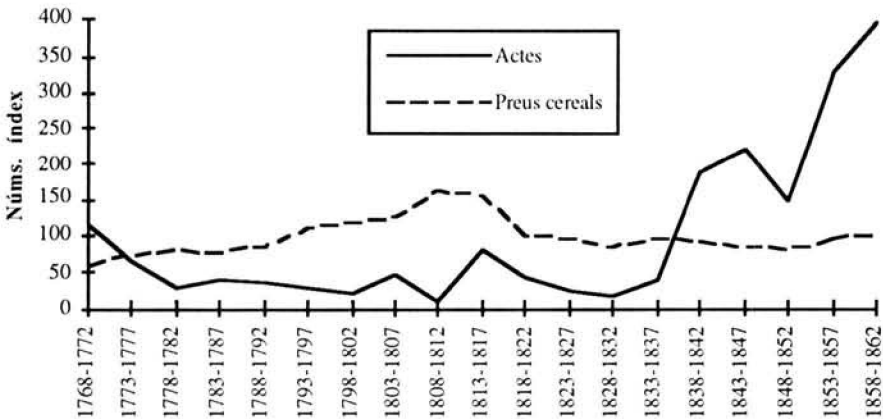
A la llarga, les solucions esmentades resultaren tanmateix insuficients per pal·liar la manca de liquiditat de la majoria de patrimonis; els diners provinents de les entrades es destinaven, gairebé sempre, a pagar deutes endarrerits o drets legítims i els de les pensions, generalment exigides en metàl·lic, es devaluaven amb el pas del temps. Per aquest motiu, els vinculistes mallorquins no tenien més remei que demanar contínuament nous permisos i fer noves alienacions. Pareix ésser que, quan una família entrava dins la roda de

⁷⁹ La manca de mitjans de la majoria d'arrendataris d'aquelles possessions està molt documentada a l'Arxiu Cotoner, secció Verí (Arxiu Municipal de Palma, registres 599, 628-29 i 633).

⁸⁰ Vegeu l'expedient citat a la nota 45.

les segregacions, ja li resultava molt difícil sortir-ne. De l'estat actual de la recerca, se'n desprèn que els traspassos fets per la noblesa tradicional a l'empar del reformisme il·lustrat no significaren la pèrdua de la seva condició de grup terratinent hegemònic, entre altres coses, perquè les segregacions relatives a terres de fideïcomís foren directament supervisades pel Consell de Castella, el braç dret de la monarquia. El tipus de llicències concedides deixa fora de dubte que el que aquella institució procurà fou, precisament, assegurar la pervivència de les grans cases i, en tot cas, que determinats individus —els que s'havien distingit pels seus propis mèrits, els que havien prestat determinats serveis al país en general o els que havien fomentat l'increment de la producció en qualsevol dels seus sectors (agricultura, indústria, comerç, etc.)— accedissin, finalment, a alguna possessió. La resta de la població, la gran massa rural que diria Sarrailh (1957), hagué d'esperar "altres temps", concretament la reforma agrària liberal i la posterior instauració d'un nou règim polític.

Comparació quinquennal del núm. d'actes amb l'evolució
preus dels cereals (blat)

El gràfic que reproduïm, fruit d'un projecte de recerca més ampli⁸¹ relatiu a les repercussions de les successives mesures desvinculadores sobre l'estructura agrària mallorquina, ve a confirmar el que ens suggerien les fonts i els testimonis fins ara comentats. Observam, per una banda, que fins el quinquenni 1833-37, la corba dels traspassos evoluciona de forma inversa a la dels preus dels cereals (blat); gairebé paral·lelament a l'increment dels preus, descendeix el nombre de traspassos. Per altra banda, veiem que el seu ritme augmenta de forma progressiva quan els preus comencen a descendir, per exemple a partir dels anys 1818-22. No és fins a partir del quinquenni 1838-42, un cop promulgada la llei definitiva d'abolició de vincles i fideïcomisos (19 d'agost de 1841), que l'estancament dels preus contrasta amb la tendència clarament alcista dels traspassos. Tot

⁸¹ Sobre aquesta problemàtica, hi treballam des de fa alguns anys, per un projecte subvencionat pel Consell Insular de Mallorca (1991) titulat *El procés desvinculador i l'accés de la pagesia a la propietat de la terra (1768-1865): les conseqüències de la legislació desvinculadora*, per una beca de la DGICYT (PS 92-0086) titulada *Tierra de fideicomisos (Mallorca, siglos XVI-XIX). Acción del Estado y redistribución de recursos*. Els primers resultats d'aquesta recerca conjunta —dirigida per I. Moll— han estat publicats per I. MOLL BLANES, A. ALBERTI, A. MOREY: "Tierra de fideicomisos: las consecuencias de la ley de desvinculaciones en Mallorca (1768-1865)", *Areas*, 15, 1993, 13-31.

pareix indicar que fins que la circulació de la terra no deixà d'estar controlada pel monarca, l'alta noblesa només acudí al mercat per pal·liar la manca de liquiditat i solucionar els seus problemes crediticis. D'aquesta manera aconseguí arribar a mitjan segle XIX amb uns patrimonis que, malgrat estassin endeutats, romanien pràcticament intactes des dels segles XVI i XVII.

Referències bibliogràfiques

- A. ALBERTI: "Els *hidalgos* de Mallorca als segles XVIII i XIX" *Estudis Baleàrics*, 34, 1989, 91-113.
- A. ALBERTI, A. MOREY: "EL funcionament d'una possessió mallorquina en el primer terç del segle XIX: Son Vivot del Puig d'Inca, *Randa*, 20, 5-45.
- J. ALZINA I MESTRE: *Població, terra i propietat a la comarca de Llevant de Mallorca (segles XVIII/XIX-XX): municipis d'Artà, Capdepera i Son Servera*, Artà, 1993, 334 pp.
- I. ATIENZA HERNANDEZ: "La quiebra de la nobleza castellana. Autoridad real y poder señorial: el secuestro de bienes de la Casa de Osuna", *Hispania*, 156, 1984, 49-81.
- G. DE BERARD: *Viaje a las villas de Mallorca: 1789*, Palma, 1983, 301 pp.
- A. BIBILONI: "Comerç de contraban a Mallorca : 1750-1812 : el cas del tabac", *Estudis d'Història Econòmica*, 1, 1988, 65-97.
- A. BIBILONI: "Mallorca i els ports europeus: la comercialització de l'oli : 1667-1702", *Randa*, 25, 1989, 17-46.
- A. BIBILONI: "Reforma econòmica i 'legalització' del contraban a Mallorca (1650-1720)" *Randa*, 26, 1990, 85-102.
- A. BIBILONI: *El comerç exterior de Mallorca: homes, mercats i productes d'intercanvi (1650-1720)*, Palma de Mallorca, 1995, 386 pp.
- J. BISSON: *La terre et l'homme aux Iles Baléares*. Aix-en-Provence, 1977, 415 pp.
- J. M. BOVER: *Nobiliario mallorquín dedicado a la Reina Nuestra Señora*. Precedido de "El 'Nobiliario' o la nostalgia del no ser" por P. DE MONTANER; Nota bibliográfica de J. Bover. Barcelona, 1993, 455 + XII p. [Reimpr. de l'edició publicada a Palma : Pedro José Gelabert, 1850]

- J. BRINES BLASCO: "Aportació a l'estudi de la desvinculació al País Valencià", *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià.*, 1, 1979, 227-253.
- V. DE CADENAS Y VICENT: *Índice de los apellidos probados en la orden de Carlos 3º. Antecedentes de otros que se conservan en sus expedientes.* Madrid, 1965, 502 pp.
- CONDE DE CAMPOMANES: *Discurso sobre el fomento de la industria popular*, Madrid, 1774, CXCVIII pp.
- CONDE DE CAMPOMANES: *Tratado de la regalia de amortización.* Estudio preliminar de Francisco TOMAS Y VALIENTE. Madrid, 1975, 298 pp. [Ed. facsimilar].
- J. A. CATALA SANZ: *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII.* Madrid, 1995, 374 pp.
- B. CLAVERO: *Mayorazgo propiedad feudal en Castilla : 1369-1836.* Madrid, 1974, 434 pp.
- B. CLAVERO: "Derecho de la amortización y cultura de la ilustración", *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII : Actas del seminario de Segovia sobre Agricultura e Ilustración en España (14, 15 y 16 de septiembre de 1988).* Madrid, 1989, 331-348.
- R. CONGOST: *Els propietaris i els altres. La regió de Girona: 1768-1862*, Barcelona, 1990, 308 pp.
- R. CONGOST: "Presentación de materiales para un estudio dinámico de la propiedad de la tierra. Las posibilidades de los libros del registro de hipotecas", *Comunicació mecanografiada presentada al Seminari de Córdoba dia 28 d'octubre de 1993*, 7.
- A. COYER: *La nobleza comerciante*, Madrid, 1781, [2], LXXXV, 217 pp.
- G. DAVIU PONS : "La producció d'oli a la Mallorca del segle XVIII", *L'Avenç*, (2ª època), 32, 1980, 49-53.
- M. DEYÀ: "Introducción a la tipología de las actividades textiles rurales en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII", *Estudis d'Història Econòmica.*, 1, 1987, 7-19.
- M. DEYÀ: "La industria rural textil en la Mallorca moderna: producción y formas de comercialización interior", *Estudis d'Història Econòmica.*, 2, 1988, 15-41.
- A. DOMINGUEZ ORTIZ: *Las clases privilegiadas en el Antiguo Régim.* Madrid, 1973, 464 pp.
- A. DOMINGUEZ ORTIZ: "La nobleza en la España del siglo XVIII", R. SAAAVEDRA, R. VILLARES (eds.): *Señores y campesinos en la Península Ibérica : Os señores da terra.*, Barcelona - Santiago de Compostela, 1991, I, 1-15.

- A. DOMINGUEZ ORTIZ: "La nobleza como estamento y grupo social", *Nobleza y sociedad en la España Moderna*, Madrid, 1996, 113-134.
- A. ELORZA: "La polémica sobre los oficios viles en la España del siglo XVIII", *Revista de Trabajo*, 22, 1968, 69-238.
- A. ELORZA: *La ideología liberal en la ilustración española*. Madrid, 1970, 309 p.
- M. FERRER FLOREZ: *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca (evolución histórica)*, Palma de Mallorca, II, 1974, 683.
- J. FONTANA: *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820 : la crisis del Antiguo Régimen en España*. Barcelona, 1971, 499 pp.
- J. FONTANA: *La revolución liberal: política y hacienda en 1833-1845*, Madrid, 1977, 377 pp.
- M. GAMERO ROJAS: "Nobleza y desvinculación en la Sevilla de fines del Antiguo Régimen", E. SARASA SANCHEZ, E. SERRANO MARTIN (eds.): *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, Zaragoza, 1993, 4, 337-349.
- M. GARCIA PELAYO: "El estamento de la nobleza en el despotismo ilustrado español", *Moneda y Crédito*, 17, 1946, 37-59.
- A. GARCIA SANZ: "Crisis de la agricultura tradicional y revolución liberal", A. GARCIA SANZ Y R. GARRABOU (eds.): *Historia agraria de la España contemporánea: cambio social y nuevas formas de propiedad*, Barcelona, 1985 7-99.
- A. GARCIA SANZ: "La política agraria ilustrada y sus realizaciones", *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII: Actas del seminario de Segovia sobre Agricultura e Ilustración en España (14, 15 y 16 de septiembre de 1988)*, Madrid, 1989, 629-638.
- E. GRAU BIOSCA: *El conreu de l'olivera a Mallorca a mitjan segle XIX: sistema de conreu, organització del treball, rendiments i productivitat segons les dades de l'Interrogatori fiscal de 1850-51*. 2 v. Memòria de llicenciatura inèdita presentada a la Facultat de Geografia i Història de Barcelona, 1981.
- E. GRAU, E. TELLO: "Anàlisi de la producció agrària mallorquina en els seus dos sectors fonamentals: l'oli i els cereals: *Randa*", 18, 1985, 46-91.
- J. GUILLAMON ÁLVAREZ: *Honor y honra en la España del siglo XVIII*. Madrid, 1981, 183 pp.
- INSTITUTO LUIS DE SALAZAR Y CASTRO: *Apuntes de nobiliaria y nociones de genealogía y heráldica : primer curso de la Escuela de Genealogía, Heráldica y Nobiliaria*. (2a. ed.), Madrid, 1984, 294 pp.

- INSTITUTO LUIS DE SALAZAR Y CASTRO: *Tratado de genealogía, heráldica y derecho nobiliario : segundo curso de la Escuela de Genealogía, Heráldica y Nobiliaria*. (2a. ed.), Madrid, 1984 379 pp.
- G. JANER MANILA: *El general Barceló*, Palma, 1984, 71 pp.
- G. M. DE JOVELLANOS: "Informe de la Sociedad Económica de Madrid al Real y Supremo Consejo de Castilla en el expediente de ley agraria, extendido por el autor en nombre de la junta encargada de [sic] su formación", C. NOCEDAL: *Obras publicadas é inéditas de don Gaspar Melchor de Jovellanos*. Madrid, 1859, 2, 79-138. [Biblioteca de Autores Españoles, 2]
- G. JOVER: "Una crisi de la renda feudal?: Mallorca 1330-1500", *Estudis d'Història Econòmica*, 1, 1992, 31-55.
- G. JOVER: *Desenvolupament econòmic i societat rural a Mallorca: feudalisme, latifundi i pagesia, 1500 - 1800*, 677 + XLIV. Tesi doctoral inèdita presentada al Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona.
- J. JUAN VIDAL: "Dos inventarios sobre los predios de Mallorca del siglo XVIII", *Fontes Rerum Balearium*. 1978, 2, 1-60.
- J. JUAN VIDAL: "La evolución de la producción agrícola en Mallorca durante la Edad Moderna. Fuentes y problemas de su estudio", *Moneda y Crédito.*, 145, 1978, 67-99.
- J. JUAN VIDAL: "La producción de aceite en Mallorca durante la Edad Moderna y su papel en la economía mallorquina", *BSAL*. 1978, 36, 519-552.
- A. LE-SENNE, P. DE MONTANER: "Introducción al estudio de *Ses Nou Cases*", *BSAL.*, 35, 1977, 386-394.
- J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca : siglo XIX*, Palma de Mallorca, 1958-1971, 5 v.
- E. LLUCH: *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840): els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*, Barcelona, 1973, 380 pp.
- G. LOPEZ NADAL: *El corsarisme mallorquí a la Mediterrània occidental 1652-1698 : un comerç forçat*, Barcelona - Palma de Mallorca, 1986, 609 pp.
- M. MADRAMANY Y CALATAYUD: *Tratado de la nobleza del reino de Aragón, especialmente del Reyno de Valencia comparada con la de Castilla para ilustración de la Real Cedula del señor don Luis I de 14 de agosto de 1724.*, Valencia, 1788, 501 pp.

- C. MALUQUER DE MOTES: *La fundación como persona jurídica en la codificación civil : de vinculación a persona (estudio de un proceso)*. Barcelona, 1983, 275 pp.
- C. MANERA: "Comerç, capital mercantil i manufactura tèxtil a Mallorca, 1700-1830", *Randa*. 1988, 23, 39-82.
- C. MANERA: *Comerç i capital mercantil a Mallorca: 1720-1800*. Palma de Mallorca, 1988, 306 pp.
- C. MANERA: "Viticultura i mercat : reflexions sobre la producció i el tràfic de l'aiguardent mallorquí al segle XVIII", *Estudis d'Història Econòmica.*, 1, 1988, 117-150.
- C. MANERA: "Resistir i créixer: canvi econòmic i classes socials a la Mallorca del segle XVIII", *Randa.*, 26, 1990, 7-83.
- M. MARTINEZ ALCUBILLA: *Diccionario de la administración española: compilación de la novísima recopilación de España en todos los ramos de la administración pública*. (3a. ed.) Madrid, 1879, 6, 709-723.
- J. MAS I VIVES: *Josep de Togores i Sanglada comte d'Aiamans (1767-1831): biografia d'un il·lustrat liberal*. Barcelona, 1994, 152 pp.
- V. MATEO RIPOLL: *Oligarquía y poder en el siglo XVIII : la familia Bourgunyo de Alicante*. Alicante, 1994, 229 pp.
- Memoria sobre las ventajas de la agricultura de Mallorca, la preferencia de proteccion que merece, la trabas que sufre, y los auxilios que necesita : premiada por la Real Sociedad Económica de la misma isla ...* Valencia, 1798. 35 pp.
- P. MOLAS RIBALTA: *La burguesía mercantil en la España del Antiguo Régimen*. Madrid, 1985, 260 pp.
- I. MOLL BLANES: "La política agraria de la Sociedad Mallorquina de Amigos del País (1778-1802)", *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca.*, 680, Jul.-set. 1973, 91-120.
- I. MOLL BLANES: *La economía y la sociedad en Mallorca durante la segunda mitad del siglo XVIII : la Sociedad Económica de Amigos del País*. 4 v. Tesi Doctoral inèdita presentada a la Universidad Complutense de Madrid, 1975.
- I. MOLL BLANES: "Dos documentos sobre la economía mallorquina en el siglo XVIII" *Fontes Rerum Balearium*, I, 1977, 323-331.
- I. MOLL BLANES: "El liberalisme a la II·lustració mallorquina: En Guillem Ignasi de Montis", *Randa.*, 7, 1978, 167-209.
- I. MOLL BLANES: "Informe sobre agricultura (Mallorca, 1784)", *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII: Actas del seminario de*

Segovia sobre Agricultura e Ilustración en España (14, 15 y 16 de septiembre de 1988), Madrid 1989, 213-23.

- I. MOLL BLANES: "Els circuits de la terra (Mallorca 1768-1814)", *Randa.*, 20, 1990, 133-152.
- I. MOLL BLANES, A. ALBERTI, A. MOREY: "Tierra de fideicomisos: las consecuencias de la ley de desvinculaciones en Mallorca (1768-1865)" *Àreas*, 15, 1993, 13-31.
- I. MOLL BLANES, J. SUAÚ: "Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)", *Estudis d'Història Agrària.*, 2, 1979, 95-191.
- I. MOLL BLANES, J. SUAÚ: "Adiós a la autonomía mallorquina" *Cuadernos de Historia* 16, 160, 1985, 15-19.
- I. MOLL BLANES, J. SUAÚ: "Memoria explicativa del estado de la isla de Mallorca en el siglo XVIII", R. FERNANDEZ (ed.): *España en el siglo XVIII : Homenaje a Pierre Vilar*. Barcelona, 1985, 249-288.
- I. MOLL BLANES, J. SUAÚ: "Canvis i permanència de les institucions senyoriales a Mallorca durant el segle XIX.", *Terra, treball i propietat: classes agràries i règim senyorial als Països Catalans.*, Barcelona, 1986, 66-106.
- P. DE MONTANER: *El brazo noble mallorquín durante los siglos XVI y XVII: su estructura y sus bases económicas*. 693 p. Tesis Doctoral inédita presentada a la Universitat Central de Barcelona, 1978.
- P. DE MONTANER: "Los caballeros de órdenes militares y el comercio en Mallorca durante los siglos XVI y XVII", *BSAL*, 36, 1978, 99-109.
- P. DE MONTANER: "Relaciones entre la nobleza comerciante mallorquina y los chuetas en vísperas de la Guerra de Sucesión.", *BSAL*, 40, 1984, 255-271.
- P. DE MONTANER: "Les cavalleries mallorquines (segles XIII-XVIII)", *Terra, treball i propietat: classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona, 1986, 42-65.
- P. DE MONTANER: "La estructura del brazo noble mallorquín bajo los Austrias", *Estudis Baleàrics.*, 27, 1987, 3-38.
- P. DE MONTANER: "Esser noble a Mallorca", *Revista de Catalunya.*, 22, Set. 1988, 52-63.
- P. DE MONTANER: "Senyor a Mallorca: un concepte heterogeni", *Estudis Baleàrics.*, 34, Set. 1989, 5-35.
- P. DE MONTANER: *Una conspiración filipista : Mallorca, 1711* . Palma, 1990, 204 pp.

- P. DE MONTANER: "La pobreza estamental en el brazo noble mallorquín: el ejemplo de los Morey", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics.*, 5, 1993, 35-81.
- P. DE MONTANER: "Els orígens de l'aristocràcia vella mallorquina : un estat de la qüestió" *Afers*, 9/18, 1994, 405-425.
- P. DE MONTANER, A. LE-SENNE: "Aproximación al estudio de la clase noble en Mallorca: el patrimonio de los Formiguera durante el siglo XVII", *Trabajos de Geografía.*, 34, 1977-78, 55-85.
- P. DE MONTANER, A. MOREY: "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII", *Estudis Baleàrics.*, 34, 1989, 71-90.
- P. DE MONTANER, E. PORQUERES: "Subendogamias en el Mediterráneo: los ejemplos mallorquines de la aristocracia y de los judíos conversos" *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, 6, 1994, 79-106.
- A. MOREY: *De la noblesa mallorquina: el patrimoni Vivot (segles XVI-XIX)*. Memòria de doctorat inèdita presentada a la Universitat de les Illes Balears. Departament d'Història i Teoria de les Arts, Palma de Mallorca, 1989.
- A. MOREY: "L'heretat de Can Thomàs: un exemple de transmissió fideicomissària a Mallorca.", *Estudis Baleàrics.*, 34, 1989, 63-70.
- A. MOREY: "El patrimoni Vivot: alguns suggeriments sobre la seva formació", *Estudis d'Història Econòmica.*, 1, 1992, 97-121.
- A. MOREY: "El segrestament del patrimoni Vivot com a conseqüència de la pèrdua del fideicomís de Desclapés (1746-1753)", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, 5, 1993, 17-23.
- Novísima recopilacion de las leyes de España dividida en XII libros en que se reforma la recopilacion publicada ... en el año 1567 ... y se incorporan las pragmáticas, cédulas, decretos, órdenes... y otras providencias no recopiladas...1805.* Madrid: [s. n.], 5, 110-120. [Reimpr. facsímil a càrrec del Boletín Oficial del Estado].
- B. ORELL: "Comprar i vendre a Fornalutx (1796-1836)", *Randa.*, 26, 1990, 153-178.
- V. PALACIO ATARD: *Los españoles de la ilustración*. Madrid, 1964, 333 pp.
- M. PARIAS SANZ DE ROZAS: "La pervivencia de las estrategias vinculares en las transmisiones testamentarias de la segunda mitad del siglo XIX", R SAAVEDRA, R. VILLARES (eds.): *Señores y campesinos en la Península Ibérica : Os señores da terra*. Barcelona - Santiago de Compostela, 1991, 1, 39-61.

- M. T. PÉREZ PICAZO: *El mayorazgo en la historia económica de la región murciana : expansión crisis y abolición (s. XVIII-XIX)*, Madrid, 1990, 256 pp.
- M. PESET: "Los orígenes del registro de la propiedad en España", *Revista crítica de derecho inmobiliario.*, 527, 1978, 695-716.
- M. PESET: "Propiedad y señorío en la Ribera del Júcar", *Economía Agrària i Història Local: I Assemblea d'Història de la Ribera*, València, 1981, 99-159.
- M. PESET: *Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra*, Madrid, 1982.
- M. PESET: "Unes hipòtesis sobre el crèdit agrari en l'Antic Règim". *Terra, treball i propietat : classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, 1986, 134-148.
- M. PESET: "Censos y propiedad de la tierra: los orígenes de la propiedad burguesa", *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII : Actas del seminario de Segovia sobre Agricultura e Ilustración en España (14, 15 y 16 de septiembre de 1988)*, Madrid, 1989, 293-329
- J. RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA: *Alistamiento noble de Mallorca de 1762*, Palma, 1911, 604 pp.
- M. RIVAS PALA: "Los libros de registro de las antiguas contadurías de hipotecas", *Boletín de la ANABAD*, 28-1, 1978, 57-83.
- R. ROBLEDO: "El crédito y los privilegiados durante la crisis del Antiguo Régimen", B. YUN (coord.): *Estudios sobre el capitalismo agrario, crédito e industria en Castilla (siglos XIX y XX)*, Valladolid, 1991, 237-265.
- J. ROMERO GONZALEZ: "Notas comparativas entre el señorío valenciano y los territorios de la antigua Corona de Aragón. Dos elementos básicos: la ausencia de población morisca en Cataluña y las islas y la peculiaridad del modelo insular", *Estudis*, 10, 1983.
- J. ROMERO GONZALEZ: "Señorío y propiedad en Mallorca en el tránsito de los siglos XVIII al XIX", *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII: Actas sobre el seminario de Segovia sobre Agricultura e Ilustración en España (14, 15 y 16 de septiembre de 1988)*, Madrid, 1989, 349-382.
- V. M. ROSSELLO VERGER: *Mallorca el Sur y el Sureste (municipios de Lluçmajor, Campos, Ses Salines, Santanyí, Felanitx y Manacor)*, Palma de Mallorca, 1964, 553 pp.
- V. M. ROSSELLO VERGER: "Canvis de propietat i parcel·lacions al camp mallorquí entre els segles XIX i XX", *Randa.*, 12, 1981, 19-60.

- LL. ROURA I AULINAS: *L'Antic Règim a Mallorca: abast de la commoció dels anys 1808-1814*, Palma, 1985, 570p.
- LL. ROURA I AULINAS: "Riformismo contro rivoluzione?: verso la fine di un falso dilemma nella storiografia spagnola sul XVIII secolo", *Studi Storici.*, 1-36, 1995, 103-125.
- P. RUIZ TORRES: "La fi de la noblesa feudal al País Valencià", *Terra, treball i propietat : classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, 1986, 1166-185.
- A. RUMEU DE ARMAS: *Ciencia y tecnología en la España ilustrada : la Escuela de Caminos y Canales*, Madrid, 1980, 554 p.
- SEMPERE Y GUARINOS: *Historia de los vínculos y mayorazgos ; Estudio preliminar de Juan RICO JIMÉNEZ*, Alicante, 1990, 230 p. [Ed. facsimilar].
- P. SALAS: *Les estructures del poder local a la Mallorca rural (1855-1898)*. 2 v. Tesi Doctoral inèdita presentada a la Universitat de les Illes Balears, Palma de Mallorca, 1994.
- P. A. SALVÀ I TOMÀS: "La parcelación, propiedad y utilización del suelo en el municipio de Andratx: tres aspectos esenciales para el estudio del paisaje agrario del municipio" *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca.*, 683, 1974, 45-62.
- P. A. SALVÀ I TOMÀS: "L'estructura de la propietat a la Serra de Tramuntana de l'illa de Mallorca el 1862-63", *Estudis d'Història Agrària*, 6, 1983, 157-186.
- J. SUAUI I PUIG: "Els patrimonis nobiliaris mallorquins al darrer quart del segle XVIII i primeres dècades del segle XIX", *Estudis d'Història Agrària.*, 7, 1988, 139-160.
- J. SUAUI I PUIG: "Estudio sobre la renta de la tierra. Mallorca, 1750-1860", R. SAAVEDRA, R. VILLARES (eds.): *Señores y campesinos en la Península Ibérica: Os señores da terra*, Barcelona - Santiago de Compostela, 1991, 1, 117-137.
- J. SUAUI I PUIG: *El món rural mallorquí*, Barcelona, 1991, 334 pp.
- E. TELLO: "La producció cerealícola a les petites explotacions pageses des Pla de Mallorca", *Estudis d'Història Agrària.*, 4, 1983, 167-194.
- E. TELLO: "El papel del crédito rural en la agricultura del Antiguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)", *Noticiario de Historia Agraria.*, 7, 1994, 9-38.
- L. ZAFORTEZA DE CORRAL: *La compilación de 1961 a través de su proceso formativo: antecedentes, documentos y actas*, Palma, 1992, 178 pp.

L. ZAFORTEZA DE CORRAL: *El fideicomiso en el derecho civil de Mallorca y Menorca*, Palma, 1992, 329 pp.

J. M. ZAFORTEZA SOCIAS: [*Familia Zaforteza*]. Palma de Mallorca, 1984, 71 f. Text mecanografiat.

RESUM

Aquest article defineix la noblesa mallorquina del segle XVIII i incideix en l'evolució que experimenta el concepte d'ençà de l'entronització de la dinastia borbònica fins al primer terç del segle XIX. El seu objectiu és doble: reflexionar sobre l'aplicació de determinades categories (nobles, aristòcrates, *hidalgos*, etc.) i dibuixar els trets característics del grup terratinent hegemònic al final de l'Antic Règim. Amb aquesta finalitat s'estudien les bases principals de poder i riquesa d'aquest grup, els mitjans que li possibilitaren perpetuar l'hegemonia - bàsicament la institució fideicomissària -, les principals contradiccions generades per aquesta forma de vinculació i les conseqüències de la *reforma il·lustrada de la propietat vinculada* sobre els seus patrimonis.

ABSTRACT

This article defines the nobility of the 18th century in Mallorca. It delves into the evolution which the concept experiments, from the enthronement of the Bourbon dynasty up until the first third of the 19th century. Its objective is two-fold: to reflect over the application of determined categories (nobles, aristocrats, *hidalgos*, ...) and to trace the characteristic features of the dominant group of landowners at the end of the ancient regime. It studies the principal bases of power and wealth of the group and the means by which it maintained its hegemony - basically the institution of the *fideicommissum*. As well, it examines the principal contradictions of the *enlightened reform of the bonded property* over their possessions.